

žen.ski pokret.
ЖЕНСКУ ПОКРЕТ.
žen.sko gibanje.

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ

СВЕСКА 5 и 6 — МАЈ—ЈУНИ — ГОДИНА III (1922)

УРЕДНИК,

МИЛЕВА Б. МИЛОЈЕВИЋА

С А Д Р Ж А Ј:

- 129 **О браку и узроцима породичне криве** — Д-р Чед. Митровић
- 149 **O zaštiti dece in mladine** — — — — Alojzija Štebi
- 156 **О жени муслиманки** — — — — Хасан Ребац
- 164 **Књижевна анкета о нашој жени** — — Васа Стајић
- 167 **Жена према уметности и индустрији**
(превела Смиља Д-ра Ђ. Тасића)— — — Ш. Шало
- 169 **Друштвени преглед**
Наша јавност и мере против проституције Васа П. Кнежевић
- 174 **Књижевни преглед**
Васпишање воље (Ф. В. Ферстер) — — Љубомир М. Протић
- 175 **Белешке:** Управа Женског Савеза у Београду. — Друштво за Просвећивање Жене и Заштиту Њених Права у Београду. — Међународни Савез жена у Хагу (А. Леко).
- 178 **Листак:**
Amor sancta et amor profana — — — — Јелен Пореч
Доситеј и Његош о женама — — — — Паулина Лебл-Албала

БЕОГРАД

ШТАМПАРИЈА „БУДУЋНОСТ“ — ДВОРСКА УЛИЦА 17

1922

Излази једанпут месечно.

Цена 6 дин.

ЖЕНСКИ ПОКРЕТ

СВЕСКА 5 и 6 — МАЈ—ЈУНИ — ГОДИНА III (1922).

О браку и узроцима породичне кризе*)

Општа поремећеност, која је, због дуготрајних ратова, наступила у целом свету, уздрмала је све основе друштвеног живота, па није поштедила ни брачну заједницу. „Код свих зараћених страна, каже проф. Форел, забележено је ужасно погоршање у супрушкој верности, не само због проституције војника и официра, него и због њихових веза с другим женама, било у заузетим земљама, било у ропству и интернирању, било другде. Удате жене, остављене саме, врло често су се подавале завођењу од страних, других људи, што је производило трагичне брачне призоре по повратку мужева“.

Ми, ваљда због многобројних економских, финансијских социјалних и политичких невоља и брига у нашој увећаној и обновљеној држави, ову породичну кризу чисто смо превидели, као да је и нема. Ту кризу стављамо у страну, као да је она мање важна од ма које друге кризе. Новине региструју готово сваког дана разноврсне брачне свађе; препирке и непријатељства између браће и сестара; оцеубиства, братоубиства и детоубиства су небројена. Без зазора мати напушта своју рођену децу, одрасла кћи — родитељску кућу. Мужеви измишљају начине како ће лакше изиграти законе и доћи што пре до развода брака, па ма то било и по цену преласка у нехришћанску веру. Да би изменили једно грађанско стање уговором створено, које се само законским путем може изменити, они спекулишу начелом слободе вере и савести. Под изговором преласка у другу веру раскидају брачну везу и ослобођавају се својих обавеза према жени и деци. Још и пре светскога рата, несразмерно према другим земљама, имали смо врло велики број развода,

*) Јавно предавање држано 9. марта 1922. год. у сали друге београдске гимназије.

а сада, надлежни судови су претрпани толико брачним парницама, да нису у стању ни једну трећину да их расправе колико им се за годину пријаве. У оскудици података за целу земљу, јер их нисам могао добавити, ја ћу ради примера навести само оно што ми је познато. По статистичким податцима 1891. год. било је развода у целој тадашњој Србији свега 173; за 1902. год., дакле после 11 година, број развода је нарастао био до 364. Сама београдска епархија пре рата, 1911. г. бројала је преко 200 брачних спорова. А за лањску годину, како сам извештен, само београдски духовни суд расправио је 979 брачних спорова, а остало му је на раду из те исте 1921. године још 1300 несвршених брачних предмета. Ови податци најречиције нам говоре о нездравом стању брачне заједнице код нас. Уздрмана је, дакле, основица и извор целокупног друштвеног живота, доведена је у опасност наша породица.

„Оно што је најлепше у породичном животу, по речима енглеског природњака и политичара Џона Лобока, не састоји се у спољашњим удобностима и задовољствима домаћег огњишта, већ у чистим породичним везама и у узајамном поверењу свих чланова породице“ (Задовољства у животу). Сваки човек у својој породици, у својој кући, добија прве навике, ствара свој карактер, учи се да буде поштен или непоштен, да се добро или рђаво влада, да воли или да мрзи, да буде правичан или пристрасан, дисциплинован или упоран, радљив или готован, тачан или неуредан. Прва школа, где се човек учи и где се сваки и противу своје воље више или мање обучава свему јесте школа дедова, родитеља и родбине. Нема човека, који, поред све силе свога карактера и ма колико био разноврсан његов живот, у зрелом погледу на ствари не би очувао трагове утисака што су на њега произвели родбина, у чијој је средини он први пут угледао свет; породичне радости и туга због којих се он смејао или плакао; породичне приче и традиције које је он у детињству своје слушао. Срећни су они за које је то била омиљена школа, чији је домаћи кут био кут мира, реда и добрих односа, над чијим детињством је лебдила очинска власт и брижљива материнска нежност у чијим поступцима није било противуречности између осећања правце и крвне везе. Породица и кућа су први и главни стубови и регулатори морала, права и уопште свих битних елемената и интереса целокупне заједнице људске. Ту се зачињу, форми-

рају и учвршћују све врлине и сви пороци. Отуда у обичном животу сваки је од нас имао прилике често чути о некоме: „то је човек из добре куће, из добре породице па мора бити добар човек“ и обратно: „то је човек из рђаве породице, па је без сумње и сáм такав“. С правом се може рећи: да права, стална и поуздана величина једнога народа и државе потиче од куће и породице.

Према овако великој и значајној улози породице у друштвеном животу свака држава поклања јој своју особиту пажњу. Читавим низом законских прописа и социјалних мера свака држава обезбеђује брачне и породичне односе од сваке повреде. Али, није довољно то, што постоје прописи и мере, што је на пример у чл. 28. нашег Устава речено да: „*брак стоји под заштитом државе*“ и што има још небројено специјалних законских прописа о браку и породичним односима, већ их све треба строго извршивати, а за то треба их добро познавати, разумети и њихову вредност треба проучити.

Услови друштвеног живота не зависе само од природе и њених закона, него у исто доба и од воље човечје. У друштвеном животу много што шта сформирало се овако касно што је, а не друкчије само зато, што људи тако хоће. И ако они хтедну друкчије, онда и живот друштвени може узети други правац и добити други облик. Из тога излази, да није без интереса утицати на вољу човекову, изазивати код грађана добро расположење или нерасположење према сформираном стању и побудити код њих тежњу за друкчији поредак односа. Познавање пак законских прописа налажу нам и практичне потребе. Ако се нико не може изговарати тиме што не зна законе и хтео не хтео мора сносити последице свога незнања, онда интересовање за познавање права мора имати сваки грађанин. Па, на који начин он може доћи до тога жељеног знања? Може набавити Устав и законе па их учити један по један. Али, закона има тако много, да их механички не би био у стању да запамти ни један човек. Па и кад би био неки човек са тако необичном способношћу, његов би посао био узалудан. Док би он једном то завршио, морао би отпочињати одмах изнова, јер за то време ти исти закони што их је он тако учио, претрпели су већ измену. Његов би рад наличио на казну Сизифову, кога су грчки богови осудили били да ваља један велики камен до на врх брда, при чему сиромас чим

би га докотурао до мете камен се скотрљавао доле те је он тако морао отпочињати рад изнова. Уз то треба имати још на уму, да ни најпотпуније знање закона, механичким учењем, једног по једног, не даје појам о њиховој узајамној вези, а то значи као да их и не зна.

Право знање разликује се од случајног, практичног, па ма било оно и довољно обилато, управо тиме, што је право знање систематисано и што је оно опште. Правна наука свакоме, који жели да се упозна са извесном врстом закона, пружа такав начин савлађивања тог опширног градива, који показује одмах узајамну везу законских прописа и размешта их по знацима сличности и разлике. Такво знање је јасно, поуздано и трајно.

За познавање савремених породичних односа нама није довољно да знамо само она правила под чијим је утицајем наше друштво и ми с њим заједно, него нам треба да дознамо како су она постала. Не само то, него радозналост наша иде још даље и хтела би одговор и на питање: како ли је пре било. Сем тога, знајући добро да је право творевина људске воље ми нисмо у стању одолети тежњи за променом на боље. У том погледу правна наука, наоружана историјским искуством свога народа и искуством других народа подупире ту творачку тежњу за бољим, оцртава идеал и пружа средства за његово остварење.

Да бисмо предупредили опасност, која прети браку са разних страна, ми морамо претходно познавати његову садржину и знати у чему се састоји његова суштина.

I. Појам о суштини брака. Карактерне особине брачних односа и правних прописа о њима.

Шта је управо брак? — У смислу нашег позитивног права брак је веза између два лица разнога пола, која је освештана и призната друштвеном свешћу т. ј. која је добила правно обележје. Али, на брак се не може гледати само са те једне, чисто правничке стране. То би гледиште било једнострано. Суштина је брака у условима физичке и душевне природе људске, а не само у сагласности воља. Спајање две воље у једну захтева сагласност која одговара закону. То је један правни посао, али тиме се не исцрпљује садржина брачне заједнице. Побуда и циљ њен је извршење основног природног закона, по коме жива и целокупна личност човекова тежи да

се допуни, тражи себи допуну и усавршавање у таквој истој личности другог пола. Па каква је то допуна и у чему се она састоји? О томе су неједнаки појмови на разним ступњима друштвеног развјатка. На нижем ступњу — то је задовољавање грубог инстинкта животињске природе; а на вишем — то је по захтевима разумне људске природе задовољавање потребе у заједници свих: органских, унутрашњих и спољашњих сила, којима је човек обдарен, у циљу развјатка, привређивања и задовољстава у животу. Због тога је погрешно истраживати и истицати неки специјални циљ брака, као на пример, рађање деце; јер брак је потпуна, органска заједница и идеја његова налази свој корен у основном природном закону т. ј. да се доведе до јединства и потпуности природа људска која је раздвојена на две половине. Зар је онда чудновато, што је идеал брака у низу векова, пречишћавајући се и уздижући се све више у појмовима човечанства, на крају крајева, у хришћанском свету, добио значење *свеште шајне*. Ма какав смисао придавали ми тој речи „*шајна*“, било да је схватимо онако као обично, било онако као што учи црква, у сваком случају за онога који признаје душу људску и који верује у духовни живот јасно је, и он то неће порећи, да се у овој заједници изузетно од свих других, уговорних заједница, скрива доиста велика тајна најдубљег и најпотпунијег духовног и телесног спајања.

У брачној заједници, као и у свакој другој породичној установи, налазимо две стране: *физичку* и *моралну*. У физичку страну спада разлика пола, полна љубав и множење; а у моралну страну долазе: живљење у заједници, супрушка верност и узајамно потпомагање, васпитање и нега подмлатка. Једно претпоставља друго: јер, док физички циљеви дају заједници брачној природну основу, морални је појачавају и допуњују. Бракније привремено или делимично удружење два лица разнога пола, већ *поштуна* и *прајна* заједница, која обухвата цело биће свакага од њих. То је један посебни облик живота, који стоји изнад индивидуалне воље. Физичке и душевне разлике између човека и жене, не само да не изазивају противност и одбојност, већ воде вези, која допуњује њихову личност.

У физичком погледу женски организам обично је слабији од мушког и општа конструкција тела је друкчија. Код жене, на пример, ни рамена ни прса нису развијени за подизање, носење и савлађивање већих терета и сметњи; бедра и голенице

нису подесни за брзо трчање, нити за поуздан корак под већим теретом. Мишице њихове, и ако су при смени рада и одмора довољно издржљиве, ипак нису тако способне за већа напрезања. Међутим, док су код жене нарочито бедра и доњи део тела више развијени, дотле код мушкараца, на против, видимо, да су развијенија баш рамена и горњи део тела. Ове неједнаке физичке особине полова треба схватити не само као разлику, већ у исто време и као узајамно допуњујућу супротност њихову. Мушко је физички јаче, чвршће, издржљивије, а женско је деликатније, нежније, осетљивије. Па као год што није довољна снага без енергије, нити енергија без снаге, или ако глава управља ипак срце влада, тако исто и у овом случају, женска нежност хармонично допуњује снагу мушку.

Разлика полова како у физичком погледу показује се такође и у психичким особинама њиховим, те и с те стране сједињење и заједница полова подмирује захтеве, што их сама природа ставља. Моћ мишљења човекова ума упућена је на то, да испитује појаве и да проналази законе, који њима владају. Жена, на против, лако, од првог погледа усваја значај предмета, нагађа везу појава, не дајући себи у томе много труда ни строга рачуна. Човек верује доказима, а код жене докази често изазивају сумњу. Човек се понегда подаје и софизму, његов разум поред све јасноће може подлећи превари. Жена се махом тачно руководи својим инстинктом, који ипак постаје слеп у случајевима, где је заинтересовано њено осећање. На тај начин, у животу често бива да се мушкарац превари у своје разуму, а жена — у својим осећањима. Код обојих, по речима Вундта, *најјача је страна у исто доба и најслабија*. Сфера женина је ограничена на личне односе, укоје она уноси сву своју душу, док међутим сфера човекова премаша тај уски круг личних односа и простире се на *опште* односе и интересе човека, народа и човечанства. Жена представља у себи принцип сталности, одбране, повучености, а мушкарац — кретања, отворености, стицања. Он стално тежи ка *општем*. Гордост и самољубље његово не задовољава се само угодношћу, него се изражава у претензијама да му се признаду преимућства, и у жељи да тих преимућстава имад е што више. Ценећи више оно што је опште мушкарац се радо удружује са својим једномишљеницима и губи се у тој заједници. А жена тражи и воли целину, која је завршена, заокружена, као лепо. Мушкарцу

се не досади испитивање неког предмета, који изгледа да нема свога краја, само ако он у њему нађе неки општи принцип, а жена по сваку цену тражи спољашњи само завршен облик. Тиме се објашњава између осталог њена црта штедљивости или боље рећи њена кућевна економија. Жене сматрају за неприкосновено оно, што су оне стекле или што је њихово или што припада кући. То није тврдичлук, већ резултат оне пажње коју оне поклањају унутрашњој вези појединих предмета. Ту пажњу оне подједнако указују како према ономе што су кућиле целога свога живота, тако и према појединој ствари као целини или читавој групи ствари. Ова тежња према целини често спасава жену од једностраности, у коју пада мушкарац, због тога што он сваки предмет посматра са *разних* страна и задржава се дуго на појединостима. Женска тактичност често пута погађа оно, што промакне најнапрегнутијем човековом размишљању, зато, што он задржавајући се на ситницама пропусти многе стране предмета или посла, које су за жену очевидне. Руководећи се основама неког посла, мушкарац не догледа све његове практичне последице, или зауставивши се на једној страни он друге и не види, што женином оку не може да умакне. Стога је умесло речено, да жене имају своју логику (конкретних представа) која није без своје вредности.

Узајамно допуњујућа супротност полова огледа се и у *моралном* погледу. Код жене је више моралног осећања, но тачности и строге законитости. Жена често пута матра за ситницу нешта што мушкарац особито цени. И обратно, она придаје особити значај нечему што представља само конвенционалну дужност, што служи као усвојени облик пристојности. У погледу естетичког усавршавања жена има дара за све лепе вештине, али мање као проналазач и творац, већ више ради задозвољства, као онај који живи идејом лепога, створенога. Управо саосећајући лепоме она је сталан подстрекач лепога, док је мушкарац у већини случајева само онда кад је генијалан. Истина у живопису, вајарству, музици и поезији нема још великих женских имена, што се може објаснити и тиме што жена по своме положају у друштву није имала толико прилике да опроба своје способности на том пољу. Природна сфера женинога рада била је готово увек породица. Добро уређење куће и васпитање деце — то је био прави њен позив. Ту је она надмашила мушкарца.

Сједињавањем свих ових специјалних особина човека и жене добија се једна дивна целина, у којој они своје недостатке допуњују, а способности удружују, искоришћујући их као своје заједничко добро. „Дубоко осећање, отмени такт, интуитивно осећање истине и правичности, које је својствено жени, по речима чувеног психолога Вундта, допуњује не може боља бити, јасно расуђивање, разборито мишљење и енергична воља мушкарца“. По својим природним особинама муж је способнији да жену учи, а жена — да мужа васпитава. Он утиче на разум и развија карактер, а она утиче на осећање и развија такт. У домаћем животу мужу као природно припада стално спољашња, а жени унутрашња брига.

Без сваке је сумње, дакле, да ова природна разлика и супротност душевних особина једног и другог пола улива тежњу за њиховим сједињењем, како би на тај начин један другом надокнадили оно што им недостаје. То видимо између осталог и у томе, што мушкарац код женске увек тражи и више цени женственост, а лепи пол код мушкарца, на против, претпоставља оне особине што мушкарца карактеришу. Сем тога, саосећање у радости и тузи, које представља такву потребу наше природе, да је срећа непотпуна ако нема с ким да се подели, а тугу је лакше сносити уз саучешће пријатеља показује такође један природни основ за сједињење полова, пошто се тим начином указана потреба природе најпотпуније подмирује.

Ако сада све побројане особине оба пола спојимо у једну органску и хармоничну целину добићемо представу о узајамној вези између личности разног пола у брачној заједници. Са своје чисто спољашње стране брак је извршење основног природног закона у сједињавању полова, у задовољавању телесне потребе човекове. Но то задовољавање органске полне потребе, која се јавља обично са полном зрелошћу организма, не исцрпљује сву садржину и појам брака. Другим речима, само телесно сједињење полова није брак, већ се захтева у исто време и задовољење њихових психичких потреба. Код човека, као разумно-моралног створења тежња за сједињењем пол ва стоји под непосредним утицајем срца и разума, претварајући се тим начином у *свесно*, *разумно* и *слободно* осећање љубави. Ова тако звана *полна љубав* код човека може се руководити разним мотивима приликом свога реализовања, што зависи од

интелектуалне и моралне развијености дотичних лица. Међутим, „што год је правилније, складније и боље развијен човек, у толико све више његова љубав претпоставља и захтева да задовољи *све* душевне и физиолошке способности. И кад то бива, онда се љубав јавља као потпуна, целокупна и свестрана. Она се јавља — а то је врло важно — као осећање које кроз прожима и које није једнострано. Човек запојен таквом љубављу не може се задовољити само материјалним или естетичким странама љубљене личности. Он ће тражити све стране, све особине, те ће бити обезбеђен од опасности да се не занес: неким појединим особинама и да не веже свој живот са створењем, које га доцније, при ближем познанству, не би задовољило.“

Не негирајући дакле ону инстинктивну, физиолошку потребу, коју видимо и код животиња, у облику спаривања полова, у брачној заједници човек, по разумно-моралним особинама своје природе, ту физиолошку потребу, као потребу ниже врсте, ставља у потчињеност вишем моралном принципу. По томе пак принципу однос једне брачне стране према другој мора бити јасно одређен и увек је скопчан са извесним дужнстима у корист противне стране ради одржања заједнице, као савршенијег облика живота. Због тога свуда, где год људи живе у организованој заједници, видимо да се за остварење природних захтева полне љубави, образовао један сталан, по извесним прописима уређен институт. Он не искључује истина могућност једностраног схватања и непотпуног извршења природног захтева, како од стране појединаца, тако и од читавих маса. Али, зато ова установа тиме ипак не губи ни мало своју моралну вредност и правно значење за друштвени живот.

Као први услов и претпоставка сваке породичне заједнице, на којој се затим заснива друштво и држава, јесте брак који представља језгру или основицу и извор државне и националне заједнице. У деци, која се рађају, он држави даје грађане, који сачињавају први услов њеног развитка и трајања. Даље последице из брака стварају читав низ нових односа, који подлеже спољнем правном поретку и зависе од државног уређења. Из тога излази да се само она заједница полова може назвати браком, која *праву одговара*, т.ј. коју и право за такву признаје и њене интересе под своју моћну заштиту ставља. То није дакле заједница, чија би судбина зависила од личне воље

и ђефа појединаца; то није такав однос, да га људи сами како им се кад свиди удешавају и да од њега стварају што им се кад прохте. Напротив, тим самим фактом, што је љубав т.ј. свесно и слободно осећање дакле, а не инстинкт, главна основа брачне заједнице, индивидуалност губи особине саможивости, излази тако рећи из својих личних, егоистичких граница. Сам појам љубави уопште претпоставља тако срдачан однос међу личностима да радост и туга, срећа и несрећа једне постаје лично стање оне друге личности. Љубав спаја личности и ствара јединство њихових бића, установљавајући међу њима једне исте жеље, интересе и осећања. Појам љубави претпоставља, дакле, извесно жртвовање егоистичких жеља, интереса и осећања једне личности у корист друге. Отуда су основне дужности брачног односа, сасвим природно, такве дужности, које одговарају томе појму љубави као што су на пример: поштовање, верност, поверење, наклоност, оданост, снисхођење, нежност, трпеливост и самопожртвовање.

Оно што је управо најважније у брачним односима захтева такве прописе, који би кадри били да утичу на срце и савест. То су у строгом смислу *моралне*, а не правне дужности. Осећања, која треба да гаје супружници један према другом, не могу се одмеравати количином ни вредношћу, нити се могу неком видљивом радњом с поузданошћу манифестовати, нити каквим законским мерама изнуђавати. Због тога и сам институт брака и његово унутрашње уређење у ближим појединостима својим зависи пре свега и поглавито од основних принципа морала, који одговарају култури извесног народа. И „по оној природној, општој вези моралних гледишта једнога народа са учењем његове религије, у толико пре што овде (у овом институту) лежи основица расплођавања људског подмлатка, брак је постао једна од главних међу оним установама, које су прожете религиозним појмовима и идејама дотичног народа“. И стога, ако загледамо у историју брака и брачнога права код културних народа ми ћемо запазити, да је брачна заједница увек и свуда имала извесно религиозно обележје, па било то макар само у погледу форме њеног закључивања. Она је увек бивала под окриљем нарочитих богова и закључивала се с разним религиозним обредима. „Египћанин се желио призивајући Изиду. Миђанин је закључивао брак пред лицем Сунца, коме се клањао. Персијанац је упаљивао своју брачну бектињу

на светој ватри, коју је обожавао. Од становника грчкога Олимпа, који нису без замерке у моралном погледу, најчедније богиње су узимале у своје закриље брачне заједнице. Атињанка није прелазила праг куће свог будућег мужа док не би принела жртву Палади, а по речима Плутарховим закључивање брака вршили су жречеви богиње Деметер. Слична појава се опажа и код оних народа, чији живот представља као неку окамењеност, која се образовала још од памтивека: код Индијанца, који седају у брачна носила што их је брамин освештао; код Китајаца и Јапанаца, који ради благослова брака посећују храм и жртвеник. То исто је примећено, приликом открића Америке, и код становника Мексике и Перу. Код Римљана брачни обреди су били већ скроз прожети религиозним елементом“. Једном речи, историја нам пружа непобитне доказе, да је свест дохришћанског света признавала увек тесну и непосредну везу између брака и религије, у којој је она налазила потпору за одржање и што боље уређење брачних односа.

Свест друштвена до хришћанства и изван њега призивала је богове и тражила њихову помоћ и учешће приликом оснивања брака. То је чињено не само у најстарија времена, док је тадашњи сав јаван и приватан живот био прожет религиозним елементом; не само онда, када су жречеви узимали активно учешће како у државној управи, тако и у сваком иоле важнијем послу друштвеног живота, већ и доцније, пошто су се јасно биле обележиле границе између државног и религијског уређења. Па кад је тако, може ли се онда замислити *хришћански* брак без религиозног елемента? Природно је, да је и хришћанска црква имала основа да брак, као установу од вишег значења за друштвени живот доведе у што ближу везу са религијом. Она је уздигла ту установу до најидеалнијег, тајанственог значења њеног, и од своје стране издала је небројено прописа, којима жели да што боље обезбеди ту основицу и извор човечијег живота у потпуној чистоти и неповређености, као једну од највећих светиња.

Разни прописи о браку, што је црква издала, мало по мало, уношени су у грађанске законе, и на послетку, све те прописе усвојило је и грађанско законодавство, неке потпуно, а неке у виду основних начела. Због тога на законодавство о браку, које данас код нас вреди, у главnome ми морамо

гледати као на производ читавог историјског развитака, који је под утицајем цркве извршен.

Са гледишта хришћанског учења у свести друштвеној знатно је уздигнут појам о достојанству човечје личности и њеној моралној слободи. Према томе, природно је, да брак по томе учењу није могао бити ни замишљен иначе, већ као тесна и потпуно искључива заједница *само две личности разнога пола*. Све, што би ма којим начином могло нанети повреду овом *начелу моногамије* морало је бити изложено строгој осуди. То одговара јеванђељском учењу морала, и црква се својим прописима старалн да тај јеванђељски закон буде неповређен. Овај моногамијски облик брака у данашње време представља управо главно обележје, критеријум цивилизације.

Из целокупног излагања до сада ми можемо увидети какав је положај брака у области права.

Право тежи да заштити смерове брака, које он треба да постигне и личне и имовинске односе, који постају у његовој средини. Међутим, у самој ствари право је кадро да регулише само истакнутије стране живота. Оно може да заштити од повреде само оне односе, који се по својој природи могу уносити у нарочите правне облике. Остале пак многобројне односе, што их сâм живот ствара између супружника, те односе право оставља самим супружницима, да их они, према своје васпитању и моралу, према својим личним назорима и осећањима сами регулишу како за сходно нају. Ако нема љубави силом се она не може изнудити. Ако жена од мужа одбегне не може је нико силом нагнати да се своје мужу врати, па ни муж на то нема права. Још мање може бити говора о принудним мерама противу супружника у случају отказа брачне дужности. Сва ова права и дужности почивају махом на начелу обостраности. Пружајући једној страни овлашћење у погледу друге стране, право у исто време тој истој страни ставља у дужност извршење тог овлашћења, те тиме једновремено и право и дужност обадве стране потпуно се поклапају. Што је дужност једне, то је право друге стране, и обратно. У ком правцу воља једнога господари над вољом другога, у том истом правцу она опет овој другој вољи бива потчињена. Од супружника се у њиховом сопственом интересу очекује, да ће се у целокупном свом животу понашати једно према другом са љубављу и усрдношћу, без чега се не може засновати брачна срећа, као најнепосреднији циљ брака.

II. Узроци породичне кризе

Ако се запитамо сада, после добивеног појма о суштини брака, шта је узрок општој поремећености брачних односа, поред свих законских мера, ми не можемо дати један кратак одговор, нити можемо ту појаву објаснити тако лако. Узрока томе има небројено много, особито сада — после страховитог дугогодишњег светског рата, када је цело друштво у мору необузданих страсти изгубило критеријум о моралним начелима друштвеног живота. То се опажа у целом свету. „Данас, после светског рата, каже проф. Форел, победиоци, побеђени и неутралци ридају над општим сурвавањем човечанства и сваки од њих оптужује. Кога? Друге, разуме се, све друге, небо и људе, само не себе.“ Рат је, дакле, узрок свих узрока. Рат деморалише човека, одвикавајући га од рада, чинећи га суровим и неосетљивим, будећи у њему све антисоцијалне нагоне мржње, освете, лености и равнодушности. Уз то рат проузрокује злоупотребу у алкохолу, а то повлачи собом друге пороке, који разоравају све, па и брачну заједницу. Непосредни узроци њене повреде јављају се у два облика. Они су или јавни или тајни. Први су опорији и они су законом обухваћени. Али они други — што су прикривени — много су штетнији по друштво. Они домаће огњиште среће и мира претварају у прави пакао. При тим прикривеним узроцима брачна се веза одржава само притворством и обманом на штету узвишених задатака брачног пара.

За нас је од важности пре свега констатовање једног факта свима нама добро познатог.

Под владом једних истих закона, у разна времена, број брачних спорова је био неједнак. И, што је главно, под истим законима, из деценије у деценију, из године у годину ми видимо, да број развода никако не опада него стално расте несразмерно прираштају насељености. То је једна појава, чији су узроци и јавни и прикривени многобројни и разноврсни. И због те испреплетаности разноврсних узрока њих је тешко све уловити. У први мах, зато што их има много и што су изукрштани, чисто се човек плаши да их истражује. Али, ако пажљивије уђемо у ствар, уверићемо се да ипак није тешко пронаћи бар оне главније узроке. Они су више мање свима познати или их у најмању руку сваки може проверити. У овој прилици довољно

ће бити да се тиме заинтересујемо, да за један часак бацимо поглед и на ту страну нашег друштвеног живота. Тако ћемо изукрштаним проучавањем у свима правцима свих болесних делова поузданије наћи лека општој болести целога друштвеног организма.

1. Најглавнији узрок скрива се у оним ненормалним условима, при којима се закључују бракови. Ти су услови понајчешће толико неповољни да ни у колико не одговарају циљевима брака. Не испуњавају се често пута ни основни захтеви медицине и психологије. По њима се с великом поузданошћу може унапред прорећи и младожењи и млади њихова будућа брачна срећа.

Сви знамо, да се бракови често пута склапају сувише ужурбано, непромишљено, из лакомислености или из користољубља. „При склапању брака, каже Нордау, мисли се на све, на салон и кухињу, на свадбено путовање и морско купатило, на собу за свирање и трпезарију, само се на једно не мисли, на оно што је главно — на спаваћу собу, светињу, из које треба да се рђа као рујна зора будућност породице, народа и човечанства.“ Наравно, да се од таквих бракова не може очекивати оно што је њихов циљ. Тако закључени, из лакомислености или из рачуна, они од самога почетка већ пружају погодно земљиште за међусобне несугласице супружника и за све друге породичне невоље. То титрање браком љубо се свети.

Услови, без којих се не може замислити срећан брак јесу: међусобна љубав и подударност у погледима на живот и свет. Бивају истина бракови из љубави, али у већини случајева она носи на себи обележје *чулне* љубави, те због тога ни такви бракови не дају јемство за породичну срећу. Љубав треба да задовољи све душевне и физиолошке особине, треба да је потпуна, цела и свестрана. Само таква љубав пружа гаранцију за брачну срећу. За такву љубав претпоставља се једнакост и при том сталност назора на живот од стране обадва лица. Код нас се о томе врло мало води рачуна. Бракови се махом закључују без обзира на то, што се код младенаца још није ни сформирало гледиште на живот.

2. Један од чешћих узрока треба тражити у извесним физиолошким појавама. У ове спада између осталих т. зв. полно незадовољавање. О овоме узроку друштво мало зна. Због своје дискретне природе тај се узрок губи из вида. Међутим, из многих предмета брачних парница између редова

види се да се он често појављује. Брачни живот стварно од тога страда, а парничари међутим изналазе на силу и пред суд износе друге неке узроке. Познато је, да мушкарци у већини случајева до брака живе сувише слободним животом и користећи се услугама које им пружа данашње друштвено уређење, својим толерирањем људских слабости, они рано губе своју чедност.*) Као такви они закључују затим брак са очуваном, чедном девојком, пуном снаге и жудне живота. Млада жена захтева активност, а муж би хтео одмор, јер је „изнемого“, заморио се не од рада, него од нерада и лакомисленог живота, који му је снагу изнурио. Кад се при таквим погодбама ступа у брак, онда, разуме се, ни муж ни жена не могу наћи оно потпуно, нормално задовољење полнога прохтева које пружа срећан породични живот. Ту је лако наћи објашњење. Полна енергија код супружника је тада неједнака. Обична је појава женино неверство ако је муж знатно старији од ње. У том случају замашну улогу у породичној распри игра и неподударнаст у интересима. Млада жена не налази одзива код свога старошћу обурваног супруга за своје душевне захтеве и тражи то на другој страни. Женино неверство у овој прилици јавља се више као психолошки, а не као физиолошки узрок. Огле изгледа можемо увидети умесност напомене енглеског писца Џона Лобока, који каже: „Много од оног од чега патимо нанели смо сами себи, ако не непосредном погрешком, оно бар незнањем или неразмишљеношћу. Врло често мислимо само на срећу једнога тренутка, а заборављамо на срећу целога живота. Може се рећи да невоље ретко долазе нама, него смо ми ти који идемо њима. Колико нас проћерда свој живот. Ла Бријер каже да „већина људи ушроши једну половину свога живоша да унесрећи ону другу.“ (Задовољства у

*) Један од наших песника (Владимир Јовановић) описао је верно тај живот у својој песми: „Момак за женидбу“ између осталог овим стиховима:

„Додијале дуге ноћи;
 Додијали тежки дани;
 Додијале собарице
 И пијанке у кавани.
 Још остало мало здравља,
 Ал ме прошлост шишти много.
 Требаће ми верна љуба,
 Када будем изнемого.
 Зашто хоћу да се женим
 Хоћу живош да променим.“

животу стр. 9.). Живот до брака често пута служи узроком рђавог живота у браку. Породична се срећа не добија олако. Она се у неку руку може сматрати као награда за морални живот у младости.

3. У узроке поремећености добрих односа у брачном животу може се уврстити такође и нерад, празан живот. Познато је, на пример, да имућније жене цео свој кућевни посао не врше саме него то чини њихова послуга. Проводећи време на тај начин махом у нераду, па уз то ако га не умеју употребити на опште корисне социјалне циљеве, и ако поред тога немају заједничког интереса у раду својих мужева, од досаде такве жене одају се лако разним неупутностима. Овај узрок вреди у исто доба и за оне мужеве, који поред редовног свога, обично канцеларијског рада сматрају да остало слободно време (нарочито под изговором малог места у унутрашњости) немају на шта друго корисније да употребе те досаду растерују празним разговорима у кафанским просторијама, пијанкама, играњем карата и љубавним авантурама. У самој ствари сваки човек, нарочито школован свих струка, може увек наћи себи посла у усавршавању по својој струци и у сарађивању у многобројним пословима социјалне природе.

Овде се морамо оградити нап меном, да код *истински* образованих људи, преданих своје послу, готово нема ни супрушког неверства, ни других повода за развод брака. Ти радници махом толико су одушевљени и заузети својим послом или другим којим корисним радом да им то сву њихову пажњу одузима. Може се наравно десити случај брачних размирица и код таквих људи, али то је врло ретка појава. Образоване особе не служе се никада преваром једна према другој, муж и жена у таквом случају обично без вређања и без понижавања једно другог разилазе се. Дакле, они људи, који без воље раде свој посао а нису стекли право, опште образовање, одају се празном животу, осећају досаду. То стање, само по себи, помућује породичну срећу, јер и муж и жена, који због нерада осећају досаду, тражећи себи забаву да се мало разоноде, лако падају у разна искушења и подлежу људским слабостима.

4. Повод неслоге и разних испада супружника бива често и један чисто психолошки узрок. Живећи у заједници извесно време код мужа или жене или код обојих једновремено може наступити промена назора. Познато је, да се девојка до своје

удаје креће обично у уском кругу својих другарица, где је количина утисака што их она добија врло ограничена. Чим се уда она улази у другу средину, која јој пружа много више нових утисака. Под утицајем тих нових утисака њено гледиште на живот и свет може бити из основе преиначено. Непосредна последица тога може бити ново мериле за оцењивање вредности и недостатака личности, што собом може повући промену понашања њеног према своме мужу. Наишавши на другог човека који се одликује неким пријатним за њу особинама, на које она по своме ранијем гледишту није ни обраћала пажњу, може лако занети се за њим. Ово исто може се десити и код оних мушкараца, који у врло раној младости ступају у брак. Сем тога, промена душевних особина жене, по учењу медицинске науке наступа са узрастом њеним. Живот женин, у погледу њеног физичког и психичког развитака, наука дели у три главна периода: од 15 - 25, од 25—35 и трећи период од 35—45 године, који прелази затим у климактерички период. Ови периоди физиолошког процеса у животу женином су од необичног значења нарочито у прелазном добу и играју велику улогу у брачном животу. Говорећи о узроцима поремећаја у брачним односима један руски професор (Снегирев) гинеколог овако се изражава: „У интересу истине — вели он — морам рећи, да је кривица чешће не код жена, него код мушкараца, и кад би мужеви савесније вршили своје брачне дужности, онда би многи бракови били очувани у својој потпуности и у релативној срећи. Несумњив је факт, да већина младих девојака ступа у брак с пуним поверењем према своме будућем мужу, и кад би мужеви били пажљиви према интересима и жељама својих жена, они би се трудили да попуне њихов духовни живот. Не би допустили у своме поступању са женом ништа, што би носило обележје непријатности, цинизма, и чували би за времена млад живот од скаредних утицаја околине. Једном речи, пратили би свој свакидањи живот са таквом пажњом, као што прати мати живот свога драгога детета. Онда нема сумње да би поремећеност у брачним односима била изузетак. Све ово може се применити нарочито на први период жениног живота, у коме се млада особа развија до ступња жене у пуном смилу те речи.“

Сви ови до сада побројани узроци брачне кризе могу се подједнако применити како на мужа тако и на жену. Има међутим и таквих узрока, који се тичу само мужа. У ове узроке

пре свих мора се уврстити оно тако рећи сформирано уверење понеких људи, да човек по својој природи спада у број полигамијских створења, те је због тога, вели се, приморан да се огрешу о супрушку верност. Ово мишљење заступа и тако звана *модерна љубав* која изгледа да представља идеал наших дана. „Три се захтева постављају у име те љубави. Пре свега слободна љубав. То се пак, по речима Масарика, често формулише тако, да се тражи слободна веза, слободан брак или разводи у што већој мери, како би се несрећни бракови кориговали. Према том новом идеалу, вели се, досадашњи моногамијски бракови сметају потпуном развоју човека, мужа и жене. Ако се хоће да се развије прави индивидуалитет мужа и жене, мора се моногамија порушити и заменити некаквом, наравно племенитом, вишом формом полигамије.“ Под тим изговором, урођеног инстинкта полигамије, понеки људи хоће да оправдају своју слободу у понашању изван своје породице, слободу која разорава брак. Али, та се ненормалност у нашем друштвеном животу тешко може одклонити, не због тога, што је то израз тобож инстинкта полигамије, већ из других узрока. Вековно ропство жене, некултурност мушкарца и недовољно познавање хигијене створили су ову полну разузданост мушкараца.

Нарочито је погрешан онај назор, да је полни живот или полни нагон, како се то обично формулише, најсилнији, да се дакле мора задовољавати, јер би човек иначе ослабио и физички и душевно. Једном речи, да уздржавање шкоди. Међутим, сваки савестан лекар рећи ће вам, да чистоћа још никоме никад није шкодила нити може шкодити. Истина је, да је овај нагон силан, али ми имамо и друге нагоне, и за њих увек захтевамо да стоје под контролом разума. У колико је силнији нагон у толико га треба више савлађивати. У човеку, који живи духовним животом, полнога нагона у том смислу нема. Тако исто није ни брак за свакога подједнако погодан. Зашто не допустити људима да из властите воље живе без брака, наравно и без полигамије. Многи већ тако и живе.

Познато је да чак и дивљаци захтевају од жене, да је чиста. То се исто мора захтевати и од човека, и тек пошто се поништи овај данашњи двогуби морал, мушки и женски, доспећемо к правом општем моралу.

Осим побројаних до сада узрока брачне кризе несумњиво да има још и других, али ми смо навели само оне које сма-

трамо као најглавније. Користећи се досадашњим излагањем ми можемо у исто доба упозорити и на извесне мере, које би припомogle отклањају породичне кризе.

Уопште узевши ово је проблем не само нашег, него сваког народа, проблем свеколиког човечанства. Нарочито мали народ има у овоме проблем над проблемима. Изменити данашње морално расуло породице, смањити овако велики број брачних спорова са свима њиховим разорним последицама, то значи ништа мање него уздићи поглед на живот, на сав развитак, на сав свет, уздићи гледиште на човека. То се не може постићи некаквим једноставним рецептом. Наше је питање у вези, ако се мало размислимо, са свима питањима, која се данас претресају. Све се тиче на првом месту породице па било да је реч о литератури, философији, религији, социјалној економији, трговини, индустрији, науци и т. д. Све показује свој утицај на брак и породицу.

За побољшање брака и породице на првом месту треба тежити да буду измењени услови при којима се закључују бракови. Потребно је да жеља родитеља за што ранију удају њихових кћери или како се то обично код нас каже да их што пре „удоме“, да та жеља уступи место кћерином разумном, слободном и свесном избору себи будућег мужа. А да би се то постигло треба се побринути о просвећењу жена бар у толикој мери у коликој је посвећено старање просвећењу мушкараца.

Друго, исто толико важно, средство у борби са породичним невољама јесте васпитање. Правилно, промишљено и методско васпитање кадро је предупредити младога човека од привремених полних односа и створити из њега будућег доброг породичног старешину. Разуме се, да и васпитање женске младежи мора бити побољшано и упућено на то, да се од девојке створи радљива, морална супруга и мати. Васпитањем треба научити женско дете на радљивост, тако да када се уда, не седи скрштених руку, већ да ради. Рад тај морао би бити такав, да не отргне жену, матер породице, од васпитања деце. Једном речи, за поправку брачнога живота треба реформисати садашње васпитање, које уместо користи доприноси породичном принципу готово само штету.

Врло је важно да се општим образовањем омладине учврсте здрави погледи на живот и свет. Кад се то постигне

и уједначи код свих — нестаће примитивног наводацилука и бракова из рачуна. Ишчезнуће и разузданост коју толерира државно уређење. Остаће признат само брак, коме ће за основу служити међусобна љубав и подједнако гледиште на живот.

Сузбијању породичне кризе као превентивна мера допринеће и промишљен избор професије, који увек треба да одговара душевним наклоностима. У том погледу требало би реформисати општу и професионалну наставу.

Напослетку, за поправку породичног стања учиниће се много ако се створи могућност да наше друштво добије што више хигијенског знања. Изопачени појмови и недовољно познавање нашега света из те науке често бива једини узрок породичне кризе.

Уз све то не треба заборављати да питање о добром уређењу породице стоји у тесној вези са питањем о положају жене у сравнењу са положајем мушкарца не само у породици него и у друштву, од чијег уређења опет зависи судбина породице. Питање о грађанској личности удате жене тесно је скопчано са питањем о уређењу породице и друштва. По ступњу признања личности удатој жени цени се висина културе. На дугом путу историје човечанства, који се једним својим крајем губи у магли прошлих хиљадагодишњица, а другим — у непознатој нам будућности, грађанско-правни положај женин у разним крајевима света и код разних народа мењао се више пута. На најнижем ступњу жена је била узимата као *ствар*, затим — као *подчињен субјект права*, доцније је заузела положај *пушле под мужевљим шушорством* и на послетку је дошао тренутак изједначења т. ј. жена треба да постане *друг свога мужа*.

Све мере, које предлагемо у интересу побољшања породичних односа, на први поглед изгледају не тако лако и брзо остварљиве. При свему томе не треба ипак наду губити. По свему судећи у човечанству се рађа нешто ново. Свуда, у свима правцима се нешто кува. Ми истина не знамо на шта ће све то изаћи, али ако је историја, као што је до сад била, добра учитељица, онда ми приступамо несумњиво к узвишенијим назорима и трезвенијим погледима на живот. Живећи у ов м добу општег превирања идеја и осећања ми морамо само бити врло обазриви на све. Нарочито морамо бити опрезни при сређивању породичних и других друштвених односа, старајући се да све етичке

силе, као што су: вера, морал и право, буду рационално искоришћене. У томе нам наука и научни методи могу бити најпоузданији руковођа. Зато прионимо на посао. Неуморним радом уз припомоћ науке у сваком послу и чврстом вољом свакога од нас за заједничко добро може се много учинити.

Још сада има већ извесних појава у нашем животу, које нам уливају наду, да ће се ускоро породични живот моћи знатно поправити. Јавили су се у кратком времену небројени часописи о васпитању и образовању, издају се разне књиге у корист ширења знања из хигијене и других корисних наука; приређују се ево популарна предавања у том циљу. Основано је, на пример, Друштво за Просвећивање Жене и Заштиту Њених Права“, оснивају се и друга небројена културна и хумана друштва: за васпитање и заштиту деце, за народно просвећивање, за чување народног здравља, друштво трезвености, соколска друштва, хришћански покрет за васпитање младих људи, за социјалну и полну хигијену и т. д. Све то доказује да наш свет није више равнодушан према питањима васпитања, образовања и научног знања.

Ово буђење организоване акције у правцу свих интереса од општега значења за преуређење друштва показује већ, да се у нашем друштву увиђају главне мане, а ко је год свестан својих мана, тај је већ на путу поправке.

Чед. Митровић

O zaštiti dece in mladine

2.) **Zaštita dece v predšolski dobi:**

Ko prekorači otrok prvo leto starosti in prične že hoditi, je izpostavljen v družinah z mnogimi otroci, ali tam kjer morata oče in mati na delo, novim nevarnostim. Da se odvrnejo od razvijajočega se deteta te nevarnosti, bi moraju imeti zanje primerna zavetišča, kakor jaslice otroški vrtec, domove z vsemi modernimi napravami. Toda še večja nevarnost je ta doba za otroke nezakonskih mater, ki jih morajo prepuščati rejnicam. Vsa armada teh doraščajočih je največkrat izročena v oskrbo ljudem, ki se ne zanimajo vsled svoje prenizke izobrazbe ne za telesni in ne za duševni razvoj otrok, ki je ravno v tej dobi najvažnejši. Najbolj vzorna oskrba za deco v predšolski

dobi je pač ona, ki se jim nudi v domovih, urejenih po načelih italijanske zdravnice Marije Montessorijeve. Ves ustroj njenih domov je zgrajen na načelu samodelavnosti. Po njeni metodi se razvijajo vsa čutila otrok do popolnosti in se s sistematičnimi vajami privadijo pravilni uporabi. Njena metoda slavi triumfe po vsem svetu. V vseh delih sveta imajo urejene domove po njenih načelih. V teh domovih delajo otroci vse sami: perejo, pomivajo, pospravljajo, pripravljajo mizo za obed i t. d. Da bi tudi pri nas kar najpreje razširili njen način oskrbe in vzgoje, zato bi morali imeti v bodočem dečjem domu poseben oddelek za zaščito dece v predšolski dobi. V Montessorijevih domovih ni le deca zaščitena telesno, temveč se pazi tudi na njen najboljši duševni razvoj. V tem oddelku bi izvežbali moči, ki bi delovale po drugih krajih Slovenije. V svoji knjigi, v kateri obširno in zanimivo opisuje postanek in razvoj svoje metode pravi ob sklepu: „Naši otroci se očitno razlikujejo od otrok, ki vzraščajo med sivim zidovjem javnih šol. Naši mali imajo jasni in srečni izraz, in odkrito in svobodno ljubeznivost ljudi, ki se zavedajo, da so gospodarji svojih dejanj. Ako se zgrnejo okolo naših obiskovavcev in govore ž nimi s prikupljivo odkritosrčnostjo, jim prožijo svoje male roke z vljudnim dostojanstvom in dobro vzgajeno iskrenostjo, ako se zahvaljujejo obiskovavcem za njihov poset, tedaj nam napravijo svetle oči in veseli glasovi vtis, da imamo pred seboj res nenavadne male ljudi. Otroški domovi napravljajo na vsakogar duhoven vtisk. Obiskali so nas veletrgovci, odlični politiki, ki se pečajo zgolj z državnimi in narodnogospodarskimi problemi, in bilo je, kakor da so vrgli raz sebe breme sveta in se zamislili v svojo notranjost. Naša metoda deluje nato, da občuva duhovni ogenj v človeku, da ohrani njegovo pravo naravo nepopačeno in jo osvobodi jarma družbe, ki jo zatira in ponižuje“.

In prav sedaj v tej strašni povojni dobi, kjer sta se bohotno razpasla egoizem in brezdnelno uživanje, je najboljši čas, da navajamo že deco v predšolski dobi k delu in k ljubezni do dela na podlagi zmožnosti, ki jib ima vsako človeško bitje v sebi. Potem ne bomo več slišali onih žalostnih opazk omladini „delo jej smrdi“, ampak ta mladina bo samozavestna, ker bo znala pravilno uporabljati svoje moči.

3.) Zaščita v šolski dobi:

Najbolj znana zaščitna naprava za to dobo so dnevna zavetišča za šolsko mladino, da se je tako otme kvarnemu vplivu ceste, slabe družbe, brezdelnega pohajkovanja. Toda da imajo zavetišča uspeh, je treba, da imamo zanje posebno izvežbane moči. Ali če pogledamo vse naše učne naprave, je med njimi ni, ki bi zadoščala tej potrebi. Za vzgojo takšnih moči je nujno potreben velik dečji dom, kjer je dana prilika za vsestransko vzgojo, ki mora obsegati pedagogiko in higijeno, otroške igre kakor tudi nekaj socialne vede. Kakšen blagoslov so zavetišča za deco od 6. do 14. leta, za osirotelo deco, za deco, ki nima doma dobre vzgoje, ako so ta zavetišča v strokovnjaških rokah. A ne le za deco so zavetišča blagoslov tudi za starše. Ker namen zavetišča je tudi ta, da vzgojno vplivajo na starše, zlasti na matere.

Druga važna naprava za zaščito dece v šolski dobi je uvedba šolskih gojiteljic. Te morajo imeti zlasti dobro socialno izobrazbo. Njihova naloga je, da poizvedujejo o domačih razmerah vseh tistih otrok, ki jih učitelj naznači, da imajo vso deco, ki v šoli ni takšna, kakršna bi morala biti, pod trajnim nadzorstvom, da poizkušajo s pomočjo različnih oblasti odpraviti v domačih razmerah otrokovih vse one nedostatke, ki ovirajo njegov napredek. Dalje morajo biti v stalnem stiku s šolskim zdravnikom, ki jih informira o zdravstvenem stanju dece.

Ako bi imeli izvedene vse tri glavne panoge zaščite dece, o kateri sem govorila doslej, dobro izvedene, sem prepričana, da bi se znatno zmanjšalo zaščitno delo za tisto mladino, ki tvori v našem delovanju najbolj žalosno poglavlje, namreč zanemarena mladina, moralno ogrožena in tudi že moralno propadla mladina. Zmanjšalo bi se število tistih 10—14 letnih dečkov, ki prihajajo že v navzkriž s kazenskimi zakoni in jih je treba zatvarjati za omreženimi okni, zmanjšalo bi se število tistih deklet, ki so danes vpisane v policijske zapisnike. O tej panogi ne bom razpravljala, ker spada ta panoga v ono poglavlje, ki potrebuje prav tako kaor zaščita slepe, gluhoneme, epileptične, slaboumne dece, specifičnih naprav.

Kadar izstopa mladina iz šole, ne bi smela ostati brez nadzorstva. Amerikanci imajo za pošolsko dobo klube za dečke in deklice, kjer se zabavajo ti mladoletniki pod nadzorstvom na najrazličnejše načine. To ni lahko delo, ker nadzorstvo ne sme

biti v kakem moralnem pridogovanju, ampak mora z zgledi vplivati na mladino.

Ko sem govorila o zaščiti materinstva in dojenčkov sem omenila šarlotenburški mladinski dom in sicer oni oddelek, ki je namenjen materam in dojenčkom. Da bo slika popolna in zato, ker nameravamo urediti svoj dom po šarlotenburškem vzorcu, naj kratko očrtam še ostale naprave tega doma, naprave ki izvršujejo zaščito dece v šolski in predšolski dobi.

Mladinski dom v Charlottenburgu vzdržuje posebno društvo, katerega predsednica je znana socialna delavka gospodična Gierkejeva, Društvo obstoji že 30 let. Poleg načelsta društva delujejo še posebni odseki, razvrščeni po različnih panogah in sodelavke, ki so razvrščene sledeče: 1. strokovno izobražene žene, ki so nastavljene kot šolske gojiteljice, kot voditeljice dnevnih zavetišč, kot otroške vrtnarice, kot učiteljice na ženskem seminarju in ženski šoli, združeni z mladinskim domom i t. d. Vseh teh žen je bilo l. 1915—118. Poleg teh je zaposlenih mnogo bvezplačnih ih prostovoljnih sodelavk, ki nadzirajo in zaposlujejo otroke po dnevnih zavetiščih od 9, dop.— 1. popoldne in opoldne pomagajo pri razdelitvi obeda. Za popoldansko delo, ki obsega nadzorstvo pri izdelovanju šolskih nalog, rokotvornemu pouku, gospodinjskemu in hišnemu delu otrok v šolski in predšolski dobi, je določen za prostovoljne sodelavke čas od 3—6. V jaslicah, kjer zbira mladinski dom otroke od 1—3 leta so zaposlene te sodelavke od 8—1 in od 4—6, druge pomagajo zopet v pisarni in šolskim gojiteljicam. Za te niso določene ure. Prostovoljne sodelavke se morajo zavezati, da prihajajo redno enkrat na teden v mladinski dom, dopoldne ali popoldne. Učenke v seminarju in ženski šoli prevzamajo v svrhu svoje izobrazbe praktična dela v vseh napravah mladinskega doma,

V domu je sentralna kuhinja, kjer pripravljajo vsak dan 2000 porcij za vseh 18 dnevnih zavetišč, priklopljenih vsem šolam v Charlottenburgu. Jedila prevažajo z avtomobilom. Samo eno zavetišče je v domu, ostala so pri šolah in društvo je doseglo da so načrti novih šol izdelani tako, da predvidevajo že prostore za dnevna zavetišča. Dnevna zavetišča pa niso urejena le za šooloobvezno mladino, temveč pripeljejo šolo obiskujoči otroci s seboj svoje mlajše brate in sestre. Skoraj vsa dnevna zavetišča imajo sledeče prostore: dovoljno število sob za skupno bivanje šooloobvezne dece navadno za 80—120 otrok, eno veliko dvorano

za igre in prireditve, delavnico, umivalnico, pralno kuhinjo, verando, vrt na strehi, sobe za deco od 3—6 leta, torej otroški vrtec, kopalnico, sobo za otroke, ki so stari 1—3 leta. Nekaratera zavetišča imajo tudi prostore za dojenčke. Ta zavetišča so odprta od ranega jutra do večera. Življenje v zavetiščih pa naj nadomešča otrokom kolikor največ mogoče družinsko življenje, jim naj nudi ono nego in vzgojo, ki bi jo morala dajati vsaka družina. Da otroci občutijo, da so v teh zavetiščih doma, so razdeljeni na družine, ki obsegajo po 10 otrok. Ta družina ima pri eni mizi obed, izdeluje naloge pri eni mizi, opravlja hišna dela skupaj in tvori pri izprehodih svojo skupino. Ob 12. je obed. Družina si pogrne sama mizo. Vsaka družina ima svoje posode. Najstarejši otrok družine razdeljuje jedila. Po obedu počivajo otroci od 13—14 leta eno uro, če le mogoče pod milim nebom. Nato sledi izvršitev šolskih nalog in igre. Potem se lotijo otroci, pravzaprav družine, onega dela, ki je po tedenskem načrtu določen za dotično družino. Pri tem delu se vadijo otroci v opravljenih, ki so v vsakem gospodinjstvu potrebna, da je gospodinjstvo urejeno in dom prijazen. Razlike med dečki in deklicama pri tem delu ni, pletejo, šivajo, krpajo svoje stvari in stvari svojcev. Vsak dan posnažijo kljuke pri vratih in nalupijo za prihodni dan krompir. Vse leto, razen pozimi, delajo na vrtu. Pozimi nadomeščajo izprehodi delo na vrtu. Ob 5 popoldne dobe otroci ju žino, nato se še igrajo eno uro in potem odidejo domov. S tem, da so razdeljeni otroci na skupine deseteric, izgine značaj zavodove vzgoje. V tej skupini ima vsak otrok svoje *dolžnosti in pravice in čuti odgovornost za propevanje celote*. Ta družinski značaj življenja v zavetišču se pa doseže lahko le za to, ker je po zavetiščih visoko število prostovoljnih sodelavk. O pomenu tega dela za mlada dekleta pravi Gierkejeva: „Mladim dekletom, ki posvete del svojega časa otrokom, kateri prinašajo nekaj one brezkrbnejše atmosfere, ki je obdajala njihovo občevano otroško dobo, prinaša to delo mnogo koristi. V tem, da občujejo z otroci, da se potrudijo prodreti v miselni svet dese, da jih sili njih delo k samovzgoji, k potrebi, da ostvarjajo s preprostimi sredstvi red, snago in lepoto, dalje v podrejenosti k celoti, v vsem tem so važni vzgojni faktorji. katerih pomembnost se pokazuje v poznejšem življenju sodelavk in jo one tudi hvaležno priznavajo“.

Sprejem v dnevna zavetišča izvršujejo šolske gojiteljice, Gospodarski in osebni odnosi staršev so merodajni za sprejem. Ako je mogoče, morajo prispevati starši nekaj stroškom za vzdrževanje, toda od plačila ni odvisen sprejem. Tudi otroci, katerih ztarsi bi bili pripravljeni plačevati vse stroške, ki jih povzroča oskrba v zavetišču in ki bi se s plačevanjem radi iznebili skrbi za otrokovo uspevanje, se ne sprejemajo. Večina teh otrok je popolnoma zastonj deležna vseh naprav mladinskega doma.

Mladinski dom v Charlottenburgu je zapričel svoje skrbstveno delo z dnevnim zavetiščem in pri izberi otrok je prišlo spoznanje, da mora biti nekdo, ki bo določil, kateri otrok je potreben te zaščite. Tako je nastala potreba po namestitvi šolske gojiteljice. Ta naprava je zadela v začetku na veliko težavo, zlasti od strani učiteljstva, ker je bilo učiteljstvo mnenja, da pomenja šolska gojiteljica kontrolo njihovega dela. L. 1909. je bila nastavljena prva šolska gojiteljica in v vztrajnim delom se je posrečilo društvu, da imajo danes na vseh šolah to institucijo. Mestna uprava je sama uvidela važnost te naprave, in je že čez 3 leta prispevala z izdatnim vsotami, da so se šolske gojiteljice nastavile po vseh šolah okraja. Letno poročilo za l. 1915. pravi, da je izvršilo 18 šolskih gojiteljic v tem letu 10090 obiskov in sicer na zahtevo najrazličnejših oblasti. Pravo delo šolskih gojiteljic se pa ne da tolmačiti s številkami. To delo obstoji iz pestre množine najpotrebnejšega dela in se izvrši lahko le, če posveti gojiteljica vso svojo osebnost temu delu. Ni mogoče izraziti s številkami velikega pomena dejstva, da je vsakemu otroku vedno na razpolago prijazna svetovalka in velikega vzgojnega vpliva, ki ga imajo gojiteljice na matere.

V mladinskem domu je poseben dekliški razred za deklice, ki izstopijo s 14. letom iz šole in gredo potem za zaslužkom. V večernih urah se uče te deklice gospodinjskega dela in nege otrok, deloma s tem, da same pomagajo pri različnih opravilih, potrebnim za mladinski dom, deloma s tem da imajo posebna predavanja. V en tečaj se sprejme največ 30 deklet.

Društvo Mladinski dom je pa vedno bolj uvidevalo, da mora pre skrbeti za svoje naprave kakor šolske gojiteljice, otroške vrtnarice, voditeljice zavetišč, za svoje sodelavke, tudi primerno izobražene moči. V začetku se je pomagalo društvu le s posameznimi tečaji, potem je pa uvidelo, da je treba sistematičnega in metodičnega dela za izobrazbo potrebnega osoblja. Tako je nastal

seminar, v katerem se pripravljajo dekleta z 2 letnim študijem za šolske gojiteljice in voditeljice zavetišč. Poleg seminurja, ki pripravlja za strokovno delo kot poklic, je v Mladinskem domu še posebna ženska šola, namenjena onim, ki streme po izstopu iz različnih šol še po širši in globlji izobrazbi, a ne s ciljem poklica.

To je samo suhoparen opis dela v tem dečjem domu. Ali kdorkoli se hoče potruditi, da premisli izžarevanje dobrin tega dela na starše otrok in otrok samih, na prostovoljne sodelavke, mora priznati, da je to delo neprecenljive vrednosti. To osredotočeno delo v enem domu, obsega poleg izrazite zaščite tudi strokovno pripravo in zanaša razumevanje za socialno delo tudi med sloje, ki ne občutijo socialne bede. Društvo Mladinski dom se vzdržuje s prispevki članov, s subvencijami občine in države in z darili, ki pritekajo od imovitih slojev prav pogosto.

V domu samem ni za deco osnovne šole. Osnovno šolo pohajajo vsi zaščiteni otroci izven doma. Naš bodoči dečki dom bi imel poleg prej omenjenih naprav tudi oddlek, v katerem bi otroci bivali stalno, ker hoče biti ravno dom za deco iz vse Slovenije.

Poglejmo v katerikoli panogo zaššite dece in mladine, povsod naletimo na temelino zahtevo: dobro izvežbano osebje, strokovno usposobljeno. Tega pa nam ni mogoče doseči drugače, nego da imamo nekje središče, kjer je zbrana mladina najrazličnejše starosti. To spoznanje nas sili nujno, da mislimo na zgradbo centralnega dečjega doma za vso Slovenijo. V tem domu bi bila spravljena osirotela in zapuščena deca iz vseh delov naše pokrajine, kjer bi ostala tako dolgo, da bi jo brez skrbi izročili življenju. V tem domu bi imele zatočišče matere z dojenčki, matere, ki danes tavajo okolo in se pogrezajo vedno globlje.

* * *

Ako si pokličete v spomin številke, ki sem jih navedla uvodoma, mi boste priznale, da je zgraditev takega doma nujno potrebna. Kar se rodi zdravega in sposobnega za življenje ne sme propadati vsled neugodnih socialnih razmer. Ohranimo z vajemnim delom narodu in državi najvišje, kar ima — človeka.

Zavedam se, da Vam nisem mogla podati celotnega, izčrpnega pregleda o delu za zaščito dece in mladine. Da bi mogla govoriti o tem obširno, zato bi potrebovala dneve in dneve. Ali upam, da sem Vam v podanih obrisih začrtala pot, ki jo moramo nastopiti in Vas prepričala, da ne smemo odlašati z delom.

* * *

Stoletje otroka, ki je gospa Engelmanova preje omenila, je ob njegovem nastopu simboliziral japonski slikar takole: zemeljska obla, vsa nabodena s sulicami in puškami in vrhu nje sedeče ubodo trepetajoče dete. Simbol se je uresničil. Stoletje moralnega orožja je zatemnelo stoletje otroka. Posledice so strahotne. Zmanjšati te posledice na minimum to je naša sveta dolžnost.

Kličemo Vas na delo za nego najnežnejšega cvetja, na delo, katerega sadove bo užival ves naš narod, in na delo, ki bo nas žene zblížalo in združilo v ljubezni do najbednejših tako, da bo ta vez blestela nad današnjimi strankarskimi prepiri in nad gnusnimi pojavi egoizma. Z udejstvitvijo našega načrta bi stopile združene slovenske žene z najplemenitejšim delom v javno življenje.

In uverjena sem: kjer sta spoznanje in volja, tam je tudi moč.

Alojzija Štebi.

О жени муслиманки

1

Нашим ослобођењем и уједињењем решило се много питање, а у исто време много се отворило. Многа национално-политичка питања, нарочито она спољне природе престала су да постоје као проблеми, али су зато пред нама многа питања нутарња културна и хумана, која не само нису решена него нису ни додирнута. Међу овака питања, која нису још ни додирнута иде и питање наше суграђанке муслиманске вере — а то је питање и проблем муслиманке.

И ако је овај проблем необично деликатне природе, и ако је необично компликован, ми ћемо покушати, да га бар мало нагриземо и да бацимо мало на њега светлости, да бисмо на тај начин принели свој дужни део а и да бисмо свратили пажњу оних који су позвани, да се и овим проблемом позабаве, па да му даду правац правог и доброг решења, како захтева правда и модерно време.

Грађана муслиманске вере има у нашој држави од три различите нације. Једни су наши Србо-Хрвати, настањени у Босни, Херцеговини, Црној Гори, Старој Србији и неким деловима Македоније; други су Арнаути у неким деловима Старе Србије и Македоније, и треће су Турци разасути, махом по

варошима ових двеју покрајина. Оних првих има највише, они говоре чисто српски, не знају турски и имају врло много српских врло старих обичаја пребојених исламском верском бојом. Највише тих српских обичаја има наравно онде, где је мешање с Турцима било врло мало или никакво, а то је у Херцеговини и Босни.

Како нас овде интересује само жена муслиманске вере — муслиманка, ми ћемо сада само њу да проматрамо, да прикажемо њезину средину у којој расте и из које излази као и да изнесемо како ново време тражи и од ње да се прилагоди општем духу времена и новом начину живота.

Филозофија и доктрине једне религије остављале су увек видан печат свој на својим пристамама, да се овај могао увек запазити поред њихових одлика расних и националних. Филозофија и доктрине Ислама удариле су своје обележје и на на нашим муслиманкама, па оне имају поред свих особина своје расе и своје нације још и специјалне особине као муслиманке и тим се разликују од својих суграђанки православних и католикиња. Да бисмо што боље упознали муслиманку ми ћемо се сада позабавити свим оним моментима, које је унео у њихову душу, њихов менталитет и њихову средину, Ислам као вера.

Најпознатији факат као највиднији знак, који прави разлику између муслиманке и жена других вера јест многоженство муслимана и скривање (забуљивање) њихових жена. Како мисли запад и у опште немуслимански свет о многоженству, мислимо да ћемо најбоље показати кад цитирамо Бебла, који каже: „Полигамија је не само противна нашим обичајима, него је у сваком случају за жену право понижење“.

Поред у велико уобичајене на западу незаконите полигамије, овако је мишљење и овакав је појам западњака о жени и то чини у њиховим очима Ислам и његову закониту полигамију управо одвратним. Да се не бисмо удаљили, ми ћемо, се овде држати само исламске полигамије, објашњавајући је цитатима из Коране. (С. V 3) „Не ожени се од жена које ти се допадају, него са две, три или четири од њих, на тај начин имаш најмање бојазан да ћеш бити неправичан“. Пре ислама и пре Мухамеда код Арапа је био обичај, да сваки мушкарац може имати неограничен број жена. Ислам их сада своди на четири и ниједан муслиман не сме имати више од тога броја

законитих жена. Мухамед није свео тај број на једну жену, познавајући добро природу човека, а нарочито природу Бедуина, али је одмах настојао да ублажи саму полигамију од четири жене (С, IV 3) „Ако се бојиш да нећеш моћи бити правичан, не ожени се него са једном женом“ (С IV 23) „Будите обазриви и добри у поступању с њима (женама)“. Сем овога да би још даље ублажио многоженство, он законски сили мужа, да покаже сасвим једнаку пажњу према свакој својој жени и да свакој даде посебан стан. Ако муж не учини тако, жена окрњена у праву може да се тужи суду и да добије задовољење.

У свим земљама уопште закон у сагласју с вером даје човеку више права него жени. Не треба ништа него узети српски грађански закон, па видети како се третира жена, а овако је у свим земљама где се закони доносе под ма каквим утицајем цркве. Ислам према обичајима земље где се родио, чини исту ту неправду жени. То доказују многи детаљи из корана и исламске традиције т. зв. хадиса. Водећи рачуна о природи мушкараца полигамија се допушта принципијелно, али, како видесмо из горњих цитата, одмах је спутава и ублажава у детаљу. Пре Ислама жена је била код Арапа у рангу робиње, они су често убијали своју женску децу. Ислам то наједанпут пресеца и диже жену из ранга робиње, чини је слободном и подиже јој достојанство. (СXXXIII 50): „Нек не буду никада жене вређане и нека буду задовољене оним што им пружате“. Па не само да Ислам наређује да се жене не вређају и да се с њима лепо поступа, него им се даје удела у наслеђу; С. IV 12) „Бог вам наређује да делите добро вашој деци, мушком детету део колико за два женска детета“. „Кад жена умре без деце, муж наслеђује једну половину њезина иметка а кад умре муж без деце, жена му наслеђује једну четвртину имања (С IV 12).

У браку муж је дужан издржавати жену а она, ако има свога личног имања, потпуно слободно располаже њим без обзира на мужа, не дајући њему ништа од тога и не издржавајући његову ни ужу ни ширу фамилију. Ова обавеза мужевљева да мора сам да издржава жену, где му је још забрањено, да је сили на макакав рад, а нарочито на рад, који јој не доликује према њезином друштвеном положају, ова обавеза дакле још је један врло јак моменат више, који отежава много-

женство, те то чини управо привилегијом јаких, здравих и богатих људи.

И Исламу брак није никаква света тајна, па не само да није то, него он нема никаква верског карактера. Зато се брак склапа врло лако и без икаквих верских процедура. То је прости уговор између младожење и удаваче, где се ова обвезује на апсолутну верност и оданост, а он да ће вршити како треба све дужности њезина мужа, домаћина и браниоца, Уговор се прави пред четири сведока, која га потписују и носе надлежном судији, да га овај заведе и учини јавно-правним. Поред горе поменутих обавеза муж се у уговору мора увек обавезати да ће жени исплатити уговорену суму, коју јој може одмах исплатити при склапању уговора, а мора, ако дође до развода брака. Овај новац се зове мехр. Ако би муж жену малтретирао, или је неби достојно према њезином друштвеном положају издржавао, или ако не би могао да испуњава дужности мужа, жена може да поведе пред судијом бракоразводну парницу и да је добије. Муж опет ради тих силних материјалних обавеза има неограничено право отказа брака и може га отказати кадгод то хоће, само ако може одмах исплатити ону уговорену суму (мехр.) У случају развода муж је обавезан да жени преда све њезино имање, па и оно, које јој је сам поклонио: (С IV 25) „Како да им одузмете дарове, које сте им учинили, кад сте били везани најближе једно с другим и кад сте им дали своју свечану реч“. (С II 233). Разведена жена чека три месеца. Дете, ако га има храни две године примајући од мужа издржавање, али овај може дати на храну дете на другу страну, ако му је то боље“.

Иначе жена држи децу код себе до њихове седме године, а после тога прелазе под власт очеву и овај их је дужан да храни, док се мушка деца не оспособе да се сами издржавају, а женска док се не удаду. Једино је олакшица оцу при томе да има право узимати од имања дечијег, ако га ова имају, онолико, колико је потребно за њихово издржавање, али је ово све уз контролу судије.

С II 230 и 231) „Отпуштена односно разведена жена може да остане у кући мужевљевој, где треба да буде третирана с пажњом“. Наравно ово је за време онога рока од три месеца. Иза овога рока жена је потпуно слободна и може се одмах удати за кога хоће. Овај рок од три месеца, који мора да

протече од дана развода брака до нове евентуалне удаје, узет је, да би се знало чије је дете, ако би жена случајно била у другом стању, па да би се тако знало чије ће име да носи и ко мора дете да издржава.

Ако би се муж и жена хтели наново да међусобно венчају иза потпуног развода брака, то се може само онда, ако се та жена венча с другим мужем, па се с овим другим разведе (С II 230).

Према духу Ислама и према обичајима његовим, жена нема друге задаће него да се уда и да као домаћица води кућанство и васпита децу. Како је опет женидба у Исламу готово облигатна, што се види из толико места у корану где се врло много и директно препоручује женидба, не остаје готово ниједан муслиман, а да се бар једанпут не ожени. Нема положаја нити друштвеног нити црквеног у Исламу, који тражи да се људи не жене. Једини изузетак у овоме чине они, којима је тако здравље, да би било опасно да се ожене. Ради ове облигатности женидбе, врло су ретке у целом исламском свету усиделице и неудате старе девојке. Па не само да се девојке поуодају него врло ретко остане удовица или распуштеница а да се не уда. Видели смо како се у Исламу лако разводи па ради тога распуштеница нема на себи никакав жиг срамоте, као што то често бива код немуслимана, па она врло лако нађе човека, којем се допада, кад се већ није могла да допадне своме бившем мужу.

Овде смо изнели она факта о многоженству која нас могу да интересују у нашој држави. Нећемо овде да спомињемо цитате и мисли корана о конкубинату и вези мужева с робињама, јер међу муслиманима у нашој држави нема обичаја да се узимају конкубине, а и робиње су престале откако је отишла из наших крајева муслиманска држава, па нема пограничног чаркања и заробљавања.

II

Пошто смо изнели оно што нас интересује о многоженству у Исламу, сад ћемо да пређемо на ону највиднију спољашњу разлику између муслиманке и друге које жене, а то је сакривање муслиманке или како се то обично каже забуљивање.

Забуљивање жене је врло старо, оно је много старије него је Ислам. То је нарочито било раширено код монголских народа, али налазимо трагова тог обичаја и код старих Грка, код којих

је н. пр. млада била покривена три дана белим велом и тек трећи дан жртвујући вело божици Хери, могла је да покаже слободно своје лице. Код Римљана налазимо знаке тога обичаја, кад су покривали младу црвеним велом (фламеум). Нарочито је био развијен овај обичај код старих Персијанаца, код којих не можете нигде да видите на њиховим споменицама, који су преостали, да се показује Персијанка при јавним свечаностима и церемонијама. Њихов краљевски двор био је састављен од одељења за мушке и одељења за жене, где се овај последњи назива „андерум“. Како је и иначе персиска цивилизација и њихова култура врло много деловала на Ислам, а нарочито на формацију исламског друштва, сигурно је и харем њихова порекла који налазимо код великих муслиманских достојанственика и богаташа. Ми ћемо сада да кажемо, шта каже о скривању жена сам коран и исламска традиција (хадив), а после ћемо, да проговоримо о приликама код нас.

Први цитати Корана, који се односе на вело (ферецу) спомињу се у петој години по хедри (С XXIV-31). Наређено је врло прецизно да жене сакрију прса. Жене морају ставити вело под разрез на прсима од горње кошуље, да се не би видело грло и горњи део прса. Даље се женама препоручује да жене буду оборених очију. С XXXIII-59 „Нека жене пребаце своје горње одело.“ (т.ј. да њим покрију лице и рамена). Коментатори Корана кажу да су слободне жене у почетку Ислама биле одевене исто као и робиње. Како су се млади људи слободно обраћали робињама, да би била разлика између робиња и слободних жена, наређено је да ове носе и горњи покривач и да велом покрију и лице.

(С XXXII-55) „Жене не греше, кад говоре отворено не-растављене застором са својим очевима, својим синовима, својом браћом, својим братићима, својим сестрићима и својим робовима“. На основу ових цитираних речи и на основу источних обичаја, а нарочито на основу старих персиских обичаја жена је скривена (забуљена) и одстрањена од друштва. Ово скривање жене изведено је потпуно по варошима али по селима није нигде по целом исламском свету потпуно проведено.

Овако физичко скривање жене и њезино одстрањивање из друштва потегло је за собом и религиско-морално скривање. Жене имају апсолутно једнаке верске дужности као и мушкарци имају једнаку дужност молитве, поста, делења сиротињи (зекат),

ходочашћа на меку и дужност учествовања у рату. У овој последњој дужности задаћа јој је да брани кућне огњиште при потреби, да материјално, давањем свога иметка, помаже одбрану домовине, да негује рањенике и да потиче ратнике на борбу, истрајност за веру и исламску заједницу. Како има једнаке дужности, жене имају и једнака права, и ако се нигде у Корану не говори да ће оне имати онако нешто као мушкарци као н. пр. хурије (рајске лепотице). Ова женина права на рај закључују се по побожности и преданости вери самих Мухамедових жена, јер не би оне биле тако побожне, да нису имале сигурности да ће за то бити награђене рајем у вечном животу. Право жена на рај закључује се и по неким речима Мухамедовим као н. пр.: „Ако жена изгуби три мала детета, ова ће деца бити ограда између њихове мајке и пакла“. Ако неће бити у паклу, онда могу бити само у рају, јер у чистишту се остаје само привремено. Извесни коментатори Корана о традиције (хадиса), тврде да ће побожне жене бити оне хурије (рајске лепотице), које су обећане побожним мушкарцима у рају.

Па ако жене имају дужности, да се моле, оне не иду у џамију, а ако иду, то је врло ретко, а и то ретко чине само жене, које су већ изгубиле своје женске дражи. Женама се нигде ничим не забрањује да иду у џамију, а оне ипак не иду, а то значи да је на то деловало њихово физичко скривање. Исто тако се то види и код погребца. Кад се закопава жена, док се спрема да се тело снесе са носила и док се спушта у гроб, држи се застор, што се не чини при погребу једног мушкарца.

Жене се не баве ни трговином нити држе какву радњу, а кад иду да што купе иду забуљене. (С V 36) „Нека људи буду који ће добијати...“ Забуљавање и скривање жене учинило је, да оне не учествују ни при каквој јавној свечаности, оне то гледају само са стране, или има посебна свечаност за мушке а посебна за жене, као на пр. при свадби, обрезивању синчића и т. д.

Поред свега овога, поред свих забуљивања, било је и има и сада знатан број муслиманки, које су играле врло велику улогу на политичком, литерарном и научном пољу. Прва је једна така била Аиша жена Мухамедова, која је држала многе политичке говоре муслиманима против Муавије оснивача династије Омејевића. Она је чак водила војну и била једном

заробљена у самој борби у првим борбеним редовима у т. зв. Камилиној битци, која се тако прозвала јер је Аиша јашила на камили за време борбе па је тако и заробљена. Она је исто тако учинила много на сакупљању Мухамедових изрека (хадиџа), без којих се не би могао да разуме коран. Ради овога је та жена прозвата именом „Умул-муминим“ (мати правоверних). Даље у свим временима, на свим муслиманским дворовима, у свим њиховим интригама свуда налазите прсте ове или оне муслиманке, додуше редовно као у некој позадини, али увек као главна ос, око које се све окреће. Једна од њих успела је да постане правим владаром за време Мамелука у Египту. Шпанија је под Арапима — Маврима имала цео низ муслиманки песникиња, књижевника и добрих медицинара. Под Муктедиром, једним од Абасовића, било је жена, које су вршиле функције судија. У почетку покрета једног чувеног реда побожних људи званих Софија, било је муслиманки, које су као чланице тога реда одале се само служењу Бога. Има их много познатих као свете „добре“ као на пр. госпођа Нифиса, пореклом од Алије зета Мухамедова, коју је као учену жену необично ценио чувени доктор исламског права и оснивач једне гране муслимана сунита Велики Имам Шафи. Код муслимана турског порекла нарочито је позната као интелегентна жена маћеха султан Бајазита Мухве, који је наследио Мурата косовског на турском престолу. Исто је тако позната Ракселамо жена Сулејмана Великог, која је нарочито чувена ради своје врло интересантне преписке са женом персиског Шаха.

У данашње доба је на великом гласу Фатима-Алије ханума, познати романијер, њезина су многа дела преведена на европске језике, а један њезин роман, под насловом „Разговор“ преведен је на српски у ревији „Бехару“, која је излазила у Сарајеву. Друга муслиманка, која се данас одликује високим политичким положајем јест госпођа Халида Едиб, која је била активни министар просвете у националној револуционарној влади у Ангори.

Хасан Ребац.

(Наставиће се).

Књижевна анкета о нашој жени

Још нам нема анкета; нема људи, који организују изражавање колективног схватања о крупнијим питањима нашег душевног живота. Нема их, можда и зато што је мало, данас, на појутарје Светског Рата, уравнотежених природа које, мирне у души, раде свој главни посао, па с времена на време радо бацају поглед на више и мање суседне области културног живота. Нема анкета, јер немамо организатора анкета, ни сарадника који би ушли у такве организације.

Ако је тешко добити од данашњег интелектуалца прилог о једном или другом питању, има начин анкетисања који је много лакши. Кад живи људи ућуте, гробови ће проговорити. Таким гробовима сматрамо ми не само малени број породичних кроника, автобиографија, кореспонденција које се налазе по нашим писаћим столовима, у тако ретким нашим домаћим архивама, него и штампане књиге које су остале непримећене и непознате, при свем том што садрже најдрагоценије податке, што одлично формулишу наше културне проблеме: њихово мишљење треба искати, њихова сватања треба прикупљати у књижевне анкете.

Ову нам је мисао сугерисала књига која није много позната ни највише школованој нашој публици: *Дешињство*, написао П. С. Срећковић, друго издање, Мите Стајића у Београду 1900. Једва да има српска књига са тако драгоценим подацима о нашој културној прошлости, о нашем животу у оквиру патријархалнога друштва. Као таква, она има, дабогме и културно-историјских података о нашој патријархалној жени у Шумадији. Ми ћемо овде одштампати два места из те одличне књиге, која су оба славопој жени и њеним способностима које је оспособљавају за равноправност с мушкарцем. Прво се местиче матере Панте Срећковића, а друго његове мајке по матери. Прво гласи:

„Била врућина. Чика легао да се одмори а Беба нешто успремала у старој кући и по клети. С оне стране потока засу се некаква вика. Беба изиђе из клети и упути се вратници да види, откуд долази вика. Ја јој се ухватим за скут и дођосмо до вратнице. Некакви људи сјурише се у поток, па ето их одоздо уз брдо право нашој кући. Међу собом вичу и псују се. Кад се приближише, оно се једном запекла

крв на глави, други умрљан крвљу, гологлави и вичу: „Помози бог“ — неки вели „стрина“, неки „кметице“, неки „кумо“, а неки „Бебо“, а сви у глас траже „уставника“.

— Бог ви помогао, а шта ће ви он?

— Ето, вели један, сав крвав, јуче смо носили Крста, а данас искупили смо се, да се частимо, па се завадисмо око првог места у соври. Благоје вели „ја ћу“, а ја рекох „ја ћу“ а други вели он ће, око тога се побисмо. Камо га уставник да нам суди?“

— Он спава, вели им Беба. Врло је мучан кад га ко год пробуди. Па данас је благ дан и не суди се. Манте се суђења, него идите на поток, умите се, оперите крв па идите натраг, те се провеселите као *осшали људи што раде*. Кад дође четвртак, онда идите у општину па се судите. Општина неће никуд утећи, а овај ће благ дан проћи. Кад би га сад пробудили, зло би прошли. Идите и проведите се овог благог дана, као остали људи“.

Они ућуташе, постојаше, па окренуше и одоше откуд су и дошли.

Кад је чика устао, Беба му казала, како су Вуиновчани долазили жалосни и крвави. Завадили се вели, око тога ко ће сести на прво место. Најпре био сео кмет, али га благоје ухватио по среди и избацио, па он сео. Ковач Мата избацио Мичића па он сео. Тада су докопали ражњеве, па су се истукли као цигани, један другоме изразбијали главе и онако гологлави и крвави долетели теби на тужбу. Ја их вратих да те не узнемирују овог благог дана.

— Добро си урадила. Да сам им устао зло би прошли...“

Мати Панте Срећковића је била више човек, него ови мушкарци који се окрвавише ради првог места у соври. Само, то у новој половини деветнаестог столећа није било фатално: и ти мушкарци, и ова мати су били деца којима власт родитељски управља. Него одонда шта се десило? Мушка деца су добила извесна политичка и социјална права, добила могућност да постану пунолетна, а жена остала под туторством. При таком току ствари, да ли је она могла напредовати, да ли је Беба остала бар онолико паметна, човечна, као што је пређе била?

Није мање интересантно друго место. Мали Пантелија учи да чита, а отац, прави Шумадинац, још уставник! нестрпељиво

пита: „Хоћеш ли скоро моћи читати устав? Мати се радује писмености, јер ће син знати лепих ствари. Пред мужем, она се хвали писменошћу свог оца, коју је стекао можда у бежанији. Шумадинца вређа што му жена „зна много“: „...мој отац није бежао у Немачку ка' твој и није знао књигу, него се крио у планини, али је знао да истера Турке из Раче и Баточине.“

Неко спомене да би Панта могао постати поп.

— „Па лепо је, вели Беба, да буде поп, само не ваља што поп носи дугачку косу и што га владика може да бије топузом, како сам гледала код куће мога оца. Дошао нашој кући грчки владика. Њега се много бојали попови. Сирома поп Мијајло из Вучковице, ишао на коленима од капије до владике, а он га опет тукао топузом. Мој отац молио владика, да га не бије, а владика одговори: „много је ајрсунин, па ћу му истерам ајрсунук сос топус“. После, кад је Србин постао владика, и кад су оцу говорили људи да воле владика, он је рекао: Ја волем моју Инђију, (тако је било име мојој мајци) него ли сто владика. То дочула књегинја Љубица, па једанпут, у конаку за ручком, упитала мога оца, јели истина он то рекао? — Јесте истина, госпођо, одговорио јој мој отац: какав сам ја несрећник и како никад нисам био код куће, него те овамо те онамо, те из рата у бегство, а из бегства у рат, да ми није било Инђије, не само да не би имао куће, него не би имао ни за шта коња везати.“

Покојни Скерлић, борац који није могао мирне душе трпети да труну, неизрађени и неексплоатисани, толики наши таленти без обзира да ли су им носиоци мушкога или женскога рода, више пута је тумачио наша презимена Марићи, Станићи, Равићи, Кашићи, итд. тиме што су наше „јаке и радне жене, које ни по памети, ни по карактеру нису уступале људима, не само одржавале своје куће, но које су својом помоћу предњачиле целом селу, и код којих су чак и власти тражиле савета, а за које се говорило да су „капетановале“ у целом срезу. За ову тврдњу своју, Скерлић је налазио доказа код наших приповедача који су певали патријархални живот народа, као и код „Г. Љубомира Павловића, професора у Шапцу, који проучава психичко стање ваљевских сељака.“ Ми аргументима Скерлића додајемо аргументе из књиге, у сваком погледу добре књиге, П. С. Срећковића. И једва имамо шта да додамо двама овде одштапаним местима. Ипак, код њих нас највише инте-

ресује Књагиња Љубица као нека врста патријархалне и скоро прве наше феминисткиње. Чула она даје Шумадинац један имао моралну храброст да изјави: воли своју жену него десет владица. И како је таква појава била ретка, није веровала гласу који је о њој далеко ишао, него распитује и дозива преда се човека који је признао да му је борбу за слободу омогућила жена, чувајући кућу.

Надам се, да ово неће бити први и последњи глас прошлости који ћу имати да вам саопћим за вашу „Књижевну анкету о нашој жени“.

В. Стајаћ

Жена према уметности и индустрији

Један одељак из дела : уметност и друштвени живот.

— — Најзад је модерна породица као и цело друштво постајала све више индивидуалистичка т. ј. жена и деца у њој све су мање инертна и пасивна. У њој нарочито жена, задобија постепено личност и одговорност моралну, па чак и правну. Њена осећања и њена воља постају достојни респекта и интересовања као и осећања и воља човекова. Ова релативна једнакост изједначавањем породичних дужности обезбеђује љубави сасвим нову улогу и нов значај.

Исто тако ова скорашња слобода деце према родитељима оријентише у плоднијем смислу психологију личности у драми, роману и у поезији. Богата анализа душевних индивидуалних стања могућа је само ако су та душевна стања сама по себи богата и дакле, ако је личност свакога способна да достигне своје пуно, слободно развиће.

Овај се индивидуализам можда најнормалније учвршћује у модерној Енглеској. Пошто је сасвим мало подлегла утицају галантерије која је дошла од Провансалаца, њена литература, по инспирацији сва германска, није никада поставила дубљу супротност између страсти љубави и породичне организације. Шекспир је насликао најтрагичније и најстрасније ситуације полнога живота али он никада није понизио жену, он је идеализовао брак, он је чак у лицу Falstaff-а исмејао прељубу. Ова је традиција била прекинута само космополитском необуздашошћу 18 века, која је била допрла чак до енглеске аристо-

кратије, али је она била верно настављена од великих енглеских романсијера 19 века и она је довољна да овој литератури утисне обележје једног моралног здравља које је одликује од свих уметности континента. Енглески нас је роман навикао на једну породичну доброћудност, на истраживање личних особености супротних уличном шаблону: чист одблесак једног чисто британског начина домаћег живота. Из таквог схватања произлазе последице чисто естетске, на први поглед врло удаљене као: извођење интрига, сажимање и рашчлањавање сижеа, дужина описних пасажа, психолошка дубина, стил и избор речника.

Може ли се из ових чињеница предсказивати што о будућности еволуције? Огист Комт држи да ће у доба позитивистичко и дефинитивно, које ће, према његовом мишљењу, он основати, уметности бити само вулгаризација науке осећањем намењена онима, који не могу да се уздигну више: деци, пролетерима и женама. Ове последње ће сачињавати осећајни пол који ће нормално бити естетски пол кад најзад људске дужности буду рационално организоване: „Од свију друштвених елемената жена је зацело најестетичнији било по својој природи било по своме положају тако утврђеном и развијеном у позитивистичком режиму.“ Зна се међутим да Комт, врло мало феминист, схвата овај развитак само као настављање женине потчињености човеку у једној скроз патриархалној породици. Треба дакле сматрати естетски режим човечанства несавршено организованим, све док већина поетских радова па можда и музичких не буду сачињавали филозофију осећајног пола.

Durkheim предвиђа исто првенство жена, благодаречи закону о подели друштвеног рада. Наше функције постају све мање механичке а све више органске: т. ј. оне се постепено диференцирају па били у питању полови, занати или науке.

Број радова „женске уметности“ који стално расте, све већа улога жене као романописца у Француској и као новинара свуда по мало а нарочито у новим земљама као Сједињеним Државама; ето шта даје извесну вероватноћу овој тези.

Али зар је не поричу пуно других чињеница? Просечно, жене образоване добијају музичко па чак и сликарско образовање више од човековог; а никад се у овим областима није открио ниједан женски геније.

Еволуција, не иде ли пре ка сличности двају полова или више мање изједначавању жене с човеком лаганим уздицањем

жене до интелектуалне културе човека и човека до моралне културе жене?

Дакле, на овом путу ка феминизму добро схваћеном није извесно да ли жена може или треба да задржи за себе уметност. Ова би хипотеза одговарала само двострукој прећутној поставци Comt-а: Најпре, да ће жена продужити, на супрот феминистичким тежњама, да живи као подређена у породици апсорбована само домаћим дужностима, и без поделе рада, супротно човеку; најзад да је жена биће искључиво афективно а уметност појава готово једино осећајна. Ова друга теза, која припада естетском мистицизму извесно је недовољна. Она изражава само идеал једне извесне школе.

У ствари, техника једне уметности је дар врло компликован а не чист, спонтан импулс индивидуалне осетљивости. Отуда прва теза нема више привилеговане примене у уметности. Првенство људи у уметностима до данас је јасна ствар. Не могу се опазити врло озбиљни разлози за њихово ишчезавање. С друге стране огромно умножавање рада жениног од 1914 г. изгледа да обећава будућност много пре феминизму индустријском него феминизму уметничком.

(превела Стана Тасића).

Ш. Лало

Друштвени преглед

Наша јавност и мере противу проституције

Београдска штампа добила је прилику да се, последњег месеца, у више махова позабави питањем „посрнулог женскиња“, коментаришући поједине случајеве, као последице те „посрнутости“. И идући до апсурдности, како у оцени узрока једном друштвеном злу- проституцији, тако и предлагању мера за њено сузбијање, пронашла је, наша прослављена представница јавног мњења, кривца у *жршви*, и обилато почастила, не само „саветима“ и прекорима, већ и погрдама и понижавањима најнеподношљивије врсте.

Догађај у бифе-у на Малом Калимегдану, место да истави на дневни ред питање о усавршавању или поштравању мера ради заштите мале и незаштићене деце и о отклањању узрока који рађају овакве злочине, дао је повода нашој штампи да се сва, готово без изузетка, баци на жртву, проглашујући је кривцем; на породицу, проглашујући је сукривцем.

Ко је прочитао само оне наслове чланака, које су доносили сви наши листови, можда сензације ради: „Морална посрнулоност породице“, „Морална пропаст женске деце“, „Подводачица од 15 година“, па кад би из садржине дознао у чему је ствар, морао се је у чуду питати, како то да нашој штампи није јасна једна тако проста ствар: да ни, већ растурина породица, ни неразумна и себи остављена деца од девет и четрнајест година, не могу одговарати за злочине и насиља која почине одрасли, четрдесетогодишњи деликвенти, који су већ давно изишли из оквира породице и поступају према приликама и васпитању које им је дало *Друштво*.

И најзад шта би помогло најбоље васпитање девојчици од 9 година, коју гладну, жељну свачега умами у своју клопку један десет пута тежи и јачи зликовац, пружи јој тамо тањир колача, затим јој запуши уста марамом и онда изврши над њом насиље? Да ли би јој добро домаће породично васпитање било, у таквој прилици, какав штит? У то тешко да могу веровати чак и представници наше штампе! Али зато они верују изјави кривца, којом се правда, да се није могао уздржати јер га је била обузела страст! А нико се не запита: како га не убузе стид пред дететом од девет година?! Напротив: кривца пронађоше у породици детињој, у „моралној поснулости“ жртве и у „подводачици од 14 година“, која је и сама постала жртвом истог таквог злочина још у својој једанаестој години, — злочина у коме правни осећај друштва нити види повређен интерес, нити тражи јавну одмазду.

Тим поводом „Балкан“ је донео, у свом 132. броју од 16-V-22. г., чланак „О правом позиву жене“ у коме се жене одвраћају од борбе за политичка и друга грађанска права „која су у свима законодавствима резервисана била мушким“, и упућује их да образују друштво за заштиту женскиња „које би спасавало женске, а нарочито младе девојке од насртаја, пожуде, страсти и перверзних прохтева оних, који у женскињама, па чак и у малолетним девојкама и деци животињски виде само објект за задовољавање својих пожуда“. И „Балкан“ даље наставља: „То је данас најважнији рад наших госпођа“.

И поред тога, што ова препорука полази са једног гледишта друштвено опасног и правно у основи погрешног, јер су животињски насртаји са перверзним прохтевима, према малолетној деци, како се изражава „Балкан“, *кривична дела* која

у савременом друштву представљају повреду *јавно-правног поретка*, а противу којих треба да дођу казне, као *јавно-правна реакција Друштва*. Нелогично је и недопуштено издвојити само једну категорију кривичних дела, па према њиховим извршиоцима препоручивати *привашну реакцију*, дакле јавно-правни пасивитет; а то логички проилази из ове „Балканове“ препоруке. И поред тога, велим, никако не може да се види: из чега би имао да се састоји тај „најглавнији рад наших госпођа“? Ако из васпитно-моралног утицаја, онда према коме? Ако према тој незаштићеној деци, онда је то више него страшна препорука, јер не само да би им то била недовољна заштита, већ их она унапред означава као кривце, као узрок злу! Ако према мушкарцима, онда би то била једна слаба и безуспешна полумера, јер би моралне придике биле слабе да обуздају одвратне деликвенте, који место стида осећају страст чак и пред дететом од девет година!

Или да не мисли „Балкан“ да би то „друштво госпођа“ требало да снабде своје чланице моткама и извежба их у њиховој колективној употреби? И ако то неби било полумера, ипак не би помогло, јер би Друштво, које кривична дела према жени оставља некажњена, врло брзо нашло у тој њиховој *привашној реакцији* повреду *јавно-правног поретка*, противу кога би се одмах појавила *јавно-правна реакција* — казна!

Остаје, ипак, као једини излаз: борба жене за политичка и друга грађанска права, чија би последица била њено уздицање на степен равноправног друштвеног члана, чији би повређени *привашни* интерес представљао увек, као и код мушкарца, повреду јавно-правног поретка.

А да то до сада није био случај, дао нам је г. Д-р Ђорђе Ђорђевић шеф амбуланте за кожне и венеричке болести у Београду, један еклатантан пример за то, својим написом „Проституција у Београду“, штампаном у Духовском броју „Политике“ од ове године.

Бранећи горњу институцију од приговора јавности, г. Ђорђевић, и ако *доктор медицине*, полази изгледа са једног у основи погрешног схватања, чија је погрешност јасна и за лаике: *да се венеричне болести преносе само са жене на мушкарца, а не и обрашно*; да само жене могу бити носиоци заразе, а не и мушкарци! Иначе се друкчије никако не би могла разумети акција амбуланте усредсређена *искључиво*

противу жена; док је мушкарцима остављена најпунија слобода злоупотреба, не само јавнога морала и слабости жениног положаја, већ и самих акција амбуланте, у којој је г. Ђорђевић шеф, и коју он брани као чувара јавног морала.

У почетку свога написа г. Ђорђевић признаје да је позив амбуланте у „проналажењу и контролисању сумњивог и болесног женскиња.“ *А зашто не и мушкиња?* Г. Ђорђевић је на то питање одговорио још пре него што му је и постављено: за то што су то све „угледни појединци“, којима се може само то пребацити што се „залажу за поједине женске које у већини случајева *што не заслужују*“. Поређење пред којим би требала да се замисли свака жена!

А г. Ђорђевић пише даље: „Има случајева где се и врло *угледни, иначе разумни људи* заузимају за *најгоре шакве женске типове*. Код мене су се, ту скоро за једну исту такву женску лично заузимају и један санитетски мајор и један адвокат и један трговац. Узалуд сам ја предочавао да је баш то многоструко заузимање за једну исту женску најбољи доказ о њеним многоструким везама.“ И добивши тај „најбољи доказ“, амбуланта предузима кораке, врши преглед и прогон из Београда, али само једне стране-жене! А мушкарце, који су собом пружили тај најбољи доказ, оставља на миру! Над њима се не врши преглед: *они су у разношењу заразе имуни!*

И кад они „највећи злочин врше“, довлачећи „девојке из разних крајева“.... „а кад се задовоље, сами их бацају на улицу и стварају од њих проститутке“, они су и онда имуни: они ни тада не подлежу ни прегледу, ни прогону ни казни! Могу они и сами доћи у амбуланту да се заузму за те „најгоре женске типове“, они ни тада неће бити прегледани, Боже сачувај! Ко се још и толико избезумио! Они ће тиме само пружити „најбољи доказ“ противу тих посрнутих девојака“ према којима су они, истина, извршили највећи злочин и бацили их на улицу. Јесте да: „Ништа они не хају за то, што ће од те девојке, кад се они задовоље, постати скитница и пропалица“, али за то су они ипак, у очима г. Ђорђевића „угледни и разумни људи“, чија је сва кривица у томе, што се лаковерно заузимају за те „најгоре женске типове“! Истина је и то, признаје г. Ђорђевић, да они, највећи злочин врше“; али је то злочин за који су одговорне жртве, а двојица не могу одговорати. То је, знате, правни специјалитет цивилизације Двадесетог Века!

И г. Ђорђевић није пропустио пружити и један флагрантан доказ о имунитету мушкараца, како у гажењу јавног морала и упропашћивању жена и девојака, тако и у разношењу заразе венеричних болести, а да за то буду одговорне жртве. Он даље пише: „Најпосле, госпођа и господин зашли су у један жбун и топчидерски парк прогласили за своју спаваћу собу а жбун за своју постељу. Повереник (амбуланте) је све гледао, све видео, па их је онда допратио и натраг до вароши и *шек кад су се госпођа и господин расшали, пришао је госпођи* и запитао је за име и стан.“ А зашто баш тек пошто су се растали, и зашто *само госпођи, а не и господину?*

Да, зашто?!

Или медицинска наука налази да мушкарац не може ширити заразу венеричних болести; или је он у том послу, као и у гажењу јавног морала — имун. Мисмо принуђени да као лаици, верујемо у ово друго.

А друкчије не може ни бити кад се је мушкарац, имајући политичку и економску власт у својим рукама, толико заборавио да, чак и један доктор медицине, признајући да мушкарци „највећи злочин врше“ према женама, ипак за те злочине чини одговорним жене, сматра да треба да их гоне презиру као „најгоре типове“, док злочинце мазе као „угледне и разумне људе“, ради чије заштите се дижу и институције као што је амбуланта, коју г. Ђорђевић брани као чувара јавног морала, и брану ширењу венеричних болести. Кад је се заборавило да девојке, не „посрнуле“ већ *гурнуше и упропашћене*, као и мала деца, имају право на јавно-правну заштиту, и *само на њу*, а не и на прогоне, које треба задржати за злочинце!

А та заборавност мушкараца трајаће све дотле, док жена не успе подићи своју политичку снагу до степена који ће бити довољан да се законом предвиђена једнакост морала и за људе и за жене усаврши, а нарочито спроведе и у практичном животу.

А постигнуће тога јесте императив наше будућности и захтев наше нападнуте деце!

Види ли то наша жена?

Васа П. Кнежевић.

Књижевни преглед.

Ф. В. Ферштер. Васпитање воље. Једно питање из књиге „Како треба живети“. Издање С. Б. Цвијановића, 1922.

Задовољство ми је посматрати рад наших књижара издавача. Књижари су истина трговци, који у данашњим тешким приликама имају да савлађују многе тешкоће, па да могу уопште радити, али они ипак чине све да се одрже на висини и да им издања не носе само трговачко обележје. Изгледа ми као да им није стало само до материјалне добити, већ би да им издања у истини буду и добит за наш културни и морални препорођај. Њихова издања су доиста често врло добра и права потреба нашег времена. Они су зато врло често далеко, далеко изнад понеких новинара у нашој држави, који затривани, с планом, хтели би да руше што треба да нам је свима светиња, хтели би да трују и омладину, на коју ми полагамо сву наду. Мислим на сепаратисте, којима не ваља све што ваља, а добро им је све што је зло.

Ја зато поздрављам сваку књигу, свако издање вредних наших књижара издавача, која ће помоћи да се зло сузбије, да се добру послужи. У рад таквих књига може се убројати и ова чији сам натпис горе исписао. Један добро познат писац излаже значај воље и како се она може образовати. Мала књига има петнаест одељака, сваки је, разуме се, кратак и износи оно што је најпрече. Воља треба да је снажна. Нема великих дела без јаке воље, коју треба васпитати. Слабу вољу треба лечити. Не дангубите. Вежбајте се у истрајности. Будите тачни, никад заборавни. Одупириите се свему што не ваља. Чувајте се од многог јела, избегавајте алкохолна пића и т. д. Ето у овом правцу учи нас ова књижица, а ови савети данас су нам доиста најпречи. Требао је само да језик буде чистији а зато је крив преводилац.

Г. С. Б. Цвијановићу хвала на издању ове лепе књижице, коју ми топло препоручујемо читаоцима „Женског покрета“.

Љуб. М. Протић.

Белешке

Управа Женског Савеза у Београду у последњим својим седницама донела је решење да се оснује нарочити одбор од делегата савезних удружења у Београду да организују борбу за заштиту унесрећеног женског света — борбу противу проституције. —

На првом месту Савез је истакао средство да се заштити економски слаб женски свет, да му се нађе посао, и да се сва женска деца без заштите што пре и што боље сместе по заводима, школама и упуте на занате. Друго још важније средство Савеза биће управљено на борбу за измену закона о проституцији, у којој је женска страна она која и пати и бива кажњавана; док држава, власт и друштво ничим не иду на побољшање егзистенције тог дела женског света.

Савез ће у том циљу основати у Београду своје станице са својим чланицама, које ће примати податке о тој женској деци и женама. Да би се овај рад што боље организовао Савез је потражио од интернационалног Савеза Жена планове о уређењу таквих институција на страни.

Друштво за Просвећивање Жене и Заштиту Њених Права у Београду одржало је своју трећу редовну годишњу скупштину 31. маја ове године. Дневни ред скупштине био је: 1) читање извештаја о раду у прошлој години*; 2) измена правила; 3) бирање управе. Изабране су ове управне чланице: Атанацковић Милена, Белић Ангелина, Бешевић Наталија, Главинић Славка, Грујић Даринка, Дедијер Милица, Илић Мира, Јевђенијевић Јелица, Јаковљевић Ружа, Јовановић Вера, Јовановић Станислава, Јовичић Софија, Каснар Зора, Лацковић Даринка, Лeko Аспазија, Лебл-Албала Паулина, Лазаревић Ми-

*) У наредном броју биће одштампан извештај у целости.

лева, Милојевић Милева, Московљевић Мара, Петковић Лепосава, Петровић Вера, Петровић Надежда, Поповић Олга, Ристић Олга, Ристић Правда, Станојановић Зора, Станојевић Надежда, Стојановић Даринка, Стефановић Драгиња, Трпковић Драгиња.

Надзорни одбор: Бајлони Јулка, Зега Маја, Кристић Милица, Прибићевић Ружа, Тодоровић Милева.

Пада у очи појава да у овом друштву мало има раденика из наставница средњих школа, сразмерно броју и ваљаним снагама које оне неоспорно имају. Исти случај је и са женским лекарима. Ма да се и у једном и у другом случају могу забележити изузетци, ипак је желети да не остане на томе. С правом се очекује да вође и носиоци овог тако важног покрета буду из редова ових наших интелектуалки.

Међународни Савез Жена у Хагу, мај 14-20. 1922. — Извршни Одбор међународног савеза жена састао се маја месеца у Хагу. Лига народа има у њему свога најмоћнијег присталицу.

Још 1899 године приликом конгреса М. С. Ж. у Лондону, принцип међународне арбитраже једнодушно је усвојен. Данас, на свима европским и светским састанцима и конгресима осећа се тежња за што шири интернационализам. Тај дух интернационализма постао је већ једна жива реалност у срцима милиона жена, које су на својим скуповима успеле да створе чврсте везе пријатељства са сестрама — радницама других земаља.

Овогодишњи конгрес жена у Хагу заступао је принцип о изједначењу морала. Уједно је напрегао сву своју силу за што јачу борбу против срамне трговине женама и децом. Тај поступак конгреса је само једна природна последица; а од исте важности је за све земље. Сви социјални радници који се тим питањем баве, осећају га као једну стрму непрегледну стену. Од њега болују све земље. Данас кад је емиграција поново почела да се шири, кад је путовање из земље у земљу опет упрошћено, потреба за оснивањем станица, тих караула које имају да бране земљу од кобне напасти, осећа се више него икад.

Што се пак тиче политичког права гласа за жене, рад организације коју сачињавају разни народни савези, био је најмоћнији сведок за оправдани захтев, који је у осталом задовољен у многим земљама и на који имају право, и који траже жене свих земаља.

Сви су изгледи да ће конгрес у Хагу имати сјајне резултате.

Г-ђа Шароппиере-Шаих, добро позната као председница швајцарског народног Савеза Жена у 1920 г. председница је извршног одбора на Хашком конгресу. Њена помоћница и почасна председница је Маркиза од Абердина, затим г-ђа О. Гордон, представница Енглеске, г-ђа Аврил (Француска), Фрекен Хени Форхамер (Данска) све личности, које су приликом састанака Лиге Народа стекле себи светскога гласа. Г-ђа Ненри Добзон (Аустралија), др. Алис Саломон (Немачка), г-ђа В. Е. Сонфорд, почасни благајник и председница Женског Народног Савеза из Канаде. Секретар је г-ђа Ана Бекер (Норвешка) г-ђица Елза Цимерн (Енглеска) и г-ђица Л ван Есген (Низоземска) као известиоци.

Очекују се делегати из Аустралије, Сједињених Држава, Канаде, Јужне Африке и Исланда. Готово сви Савези из Европе, биће заступљени и ако тешкоће у путовању и финансијски проблеми спречавају долазак делегата свих Савеза. Низоземски Народни Женски Савез месецима је чинио припреме за дочек и пријем међународних делегата, и издашно је помагао Савезе, у чијим земљама је финансијска криза најакутнија.

10 мај 1922. забележен је црвеним словима у календару Женског Покрета у Великој Британији. Тог дана је званично проглашена за првог женског адвоката у Енглеској Ivy Williams. Она је такође прва жена којој је призната диплома оксфордског универзитета, на коме је она сада лектор Права.

А. Лeko

ЛИСТАК

Amor sancta et amor profana

Не, не воли се никад душом, драга,
Бећ нагонима (док се за њих не зна!)
А кад се види дно тог глупог бездна
Онда се ћути и изгуби снага.

И онда ако што духове вуче
Једнога другом то, знај, љубав није
Већ горка душа, што ушеху пије
Из пријашељства.

Људи не докуче
Никад, до смрти, то искуство шужно
И онда љубе у исти мах када
Траже ушеху за грч свога јада
Мешајућ' душу са љубављу ружно.

Па ипак.... ми смо у своје живошу
Уживали их вољно наизменце
Скрвнећи душу и свештајућ' венце
Љубави, мушећ' небо и лепошу...

Зашто смо шако пашили и крили
Једно од другог ушиске и боле
И уживали, јер смо збиља били
Двоје што греше и што свесно воле.

Јелен Пореч

Доситеј и Његош о женама

Давно је речено да се култура једног народа мери према томе како он поступа са женама.

Какав је положај жена у српском народу? Какав је сада, то сви знамо, али какав је био некад, кроз дуги низ минулих столећа, мање нам је познато. До душе, од како се зна за нашу историју, по писменим споменицима, а и по усменом предању, тако обилато очуваном у нашој народној поезији, могла би се створити врло изразита, и ако не потпуна, слика стања српске жене све до XIX века. Како је жена живела, у чему је уживала, шта је њу радовало, а шта жалостило, које су биле њене врлине, а које махне, шта се од ње тражило, шта се код ње кудило и хвалило, какав је био њен положај у дому родитељском а какав у кући мужевљевој, каква је била као мати, сестра, кћи, жена — то су многобројна питања на која би ваљало одговорити. Такву једну исцрпну студију о српској жени ми још немамо, али надамо се да ће и она понићи ускоро, и то свакако из средине овог нашег друштва.

За сада ћемо се ограничити само на то да видимо како су поједини српски писци мислили о женама, и какав су суд донели о њима. Књижевници, који се свагда сматрају као интелектуални представници једног народа, биће нам, у овом случају, најмеродавније судије, а у исти мах, тај њихов суд илустроваће и њих саме у новој светлости, под којом до сад нису разматрани.

Овога пута узећемо само двојицу: Доситеја и Његоша, само двојицу, али који се, несумњиво, убрајају у најтрезвеније и најразборитије главе међу Србима.*

Ни један син не говори с већом нежности о својој матери но што то чини наш велики народни просветитељ Доситеј Обрадовић о својој „милој и слаткој родитељници.“ Он је њу изгубио рано, још кад му је било девет или десет година, али њена светла успомена пратила га је целог живота. Никад није могао заборавити њену материнску нежност и њена миловања. Исто као мајку, Доситеј је волео и своју млађу се-

* Цитати у овом чланку узети су махом из „дела Доситеја Обрадовића“, из „Горског Вијенца“ и „Мањих Пјесама“ П. П. Његоша, и из одличне студије „О Горском Вијенцу“, г. Павла Поповића.

стрицу Јулу. И док за свог оца и своју браћу налази једва неколико речи, он сам признаје да се не би никад могао отиснути из свог села у свет, куда га је вукла неодољива жеља за науком, да су му мати и сестра биле у животу. Бежући кришом из Темишвара, са заната, у фрушкогорски манастир Хопово, Доситеј се у путу успе на један брег одакле се видело село Семаргон.

„Дође ми на памет мати моја и мила сестрица моја Јулијанка. Сузе проливајући, начнем говорити: „Остај ми с Богом, о предраго село, место рожденија родитељнице моје!“ Паднем лицем на земљу, љубим земљу и с топлим сузама квасим; никад у мом животу нисам тако плакао... „Остај ми с Богом,“ вриштећи једва сам изговарао, „Земљо, души мојој света, у којој сад леже кости њене и моје Јуле, слатке сестрице!“ Срце ми је лупало у прсима; чинило ми се као да ћу изданути.

Полежао сам као у несвести. Кад сам се по неколико опет у себе вратио, дошло ми је велико раскајаније што се од те миле земље удаљујем... И сад, пишући по двадесет и пет година, возмуштава ми се утроба, сузе ми теку, и весма тужим. По сата или више било ми је у усти: „Нано моја, нано слатка! Јуло срце, Јуло душо!“... И више би' ту лежао да нису се чобани око мене скупили и почели ме утешавати, а ни сами нису се могли од суза уздржати. Из овога судим да ми је мати жива била, или барем Јула сестрица, не би никада из Баната изишао.“

Срећом по српску књижевност, мати и сестра више нису биле у животу да би везале Доситеја за село, где, да је остао, постао би у најбољем случају скроман парохијски свештеник. Доситеј одлази у свет, и више га није могло ништа задржати да иде све даље и даље за науком.

После мајке и сестре, прва жена која је играла извесну улогу у животу Доситејевој била је лепа попова кћи, „прекрасна дјевица“ Јелена Симић. Доситеј млади поп од деветнаест година, учитељујући по Далмацији, стигао је у забачено село Косово, где је у дому попа Аврама Симића наишао на врло леп пријем. Увек жудан науке превртао је он по скромној библиотеци свога домаћина, и није никакво чудо што се „дјевица“ Јелена упустила у разговор с младим ученим гостом, и пожелела да јој он нешто напише „просто“ из тих књига,

како би и она могла разумети. Доситеј се, наравно одазвао њеној молби, и саставио из беседа Јована Златоустог своје прво дело „Доситејеве буквице“, које је Јелена, можете замислити и сами „тако радо читала и томе се толико радовала, колико да је сву мудрост Соломунову у она два три табака имала.“ То је Доситеју дало силан подстрек. Почео је да пише, и видео је да је радо читан. И ту, у малом селу Косову, захваљујући скромној поповој кћери Јелени, јавила се у њему силна жеља не само да он сам учи, него и да пише за друге, за кћери и синове рода својега, који су тако жељни науке.

А да би то постигао, морао је ићи даље, још даље у свет. Сам се Доситеј чуди како се могао одвојити од дома попа Симића, где се осећао тако срећним. „Љубав к науци морала је у мени силна бити, кад ме је од њих отргнути могла“. Или љубав к науци или безизлазност ситуације — Доситеј већ заповљен, а девојка на удају — једно од тог двога одвојило је Доситеја од Косова, и поново га бацило на пут.

Дуга је била ера путовања Доситејева. Многе је земље прошао, многа је знања стекао, с многима се спријатељио. По природи кротак и љубазан, био је свугде усрдно предусретан и од људи и од жена. Али ниједна жена није га толико очарала и задивила као интелегентна Енглескиња, госпођа Ливи. Дошавши први пут у њен дом у Лондону, Доситеј је био изненађен како једна жена уме да разговара са својим гостима о томе шта је читала у новинама, о раду парламента, „о Индија-компанији“, о бродовима који су стигли из Индије, о трговини, о књижевности. Све је то госпођа Ливи говорила „просто, ласно и чисто“, шијући стално, и да је Доситеј није гледао својим очима како шије „би’ заиста мислио да она чита нешто из књиге.“ Каква ли су му се у тај мах наметала поређења са српским женама, са јадним неуким, непросвећеним Српкињама, којима је све до 1730. г. било забрањено чак и да ступе у цркву, а камо ли у школу.

Пријатељство између Доситеја и гђе Ливи било је најсрдачније. Доситеј је у то време био човек од својих четрдесет година, у пуној снази, у грађанском оделу пре — године збацио је са себе мантију, — просвећен, обогаћен знањем, и овога пута видимо да се заинтересовао за г-ђу Ливи више можда но што се и сам надао. „Цели божји дан не би марио за ручак, кад би само она беседила, да не престаје.“ Она је,

од своје стране, била према њему љубазна, предусретљива, и под њеним утицајем и њен муж и цела њена околина, својом обилатом материјалном и моралном помоћу, учинили су Доситеју боравак у Енглеској пријатним и корисним. Најсрећнији су часови били за Доситеја које је проводио с њом у дугим разговорима, било на њеном дому, или код пријатеља, или у шетњама по великом граду, или на излетима по околини. Али, и овога пута идила се прекида. Било зато што је Доситеј овога пута играо улогу непозваног трећег у браку породице Ливи, или као што он наводи, зато што га је вукла жеља да да у штампу своје књиге намењене народу, тек он се и сад, тешка срца, као некад од Јелене Симић, отрже и од своје „благодјетелнице, сестре, матере и Минерве“, госпође Ливи и целог њеног симпатичног круга. Он одлази из Лондона с дубоким жалењем, заричући се да ће се „од сад крепко чувати, да се с никим живим тако не пријатељи, кад се мора растати и жалити што с њима није до гроба“.

Доиста, Доситеју је било суђено да вечито лута, да нема сталног места пребивања, да нема свога дома и породице, с којом би био „до гроба“. Пошто се био закалуђерио још кад му је било 18 година, брак му је био за увек онемогућен. Како је он доцније жалио за тиме, и колико пута. Али је највећма дао израза свом болу због „промашене“ среће када је, дошавши после двадесет година у своје село, затекао своје вршњаке, некадашње дечаке, са синовима на женидбу и с кћерма на удају. И Доситеј узвикује тада очајно: „Ето ти га, иди сад, те се калуђери, пак ћеш и ти бити човек на свету!... Пре тридесет година нека се нико за главу не калуђери. А кад му буде толико опет нек не нагли; нек причека јоште десетак“.

До душе, Доситеј није мислио увек тако о браку. Занесен у детињству причама о мучењу светаца, желео је и он да пође за њиховим примером и да се посвети. Кад му је његов тетак говорио како би желео да га најпре ожени, а после запопи, млади Доситеј, с гнушањем је мислио: „Кога оженити? Мене? Сачувај Боже! Боље сто пута да ме каква свирјепа лавица или медведица с ноктима својима на парчета расгргне, него да ме најлепша српска кћи у своје незлобиве, чисте девојачке наручи загрли!“

То своје не бог зна како галантно мишљење о женама, Доситеј је, као што смо мало час видели, брзо променио. Што

се више разочаравао у калуђерском животу, то је више ценио миран и тих живот брачни. Брак у коме живи човек са својом женом у миру и слози, не само да усређава супружнике, него их привикава да живе у слози и пријатељству и са својом околином, и, даље, с целим друштвом. Поред тога, брачна веза је самим Богом установљено свето соједињеније „чрез које Бог бива човеков творац.“

Браку је Доситеј посветио у својим списима пуно места. Он се на том питању зауставља нарочито у свом првом делу, у „Животу и Прикљученијама“, и ту, присећајући се речи епископа Георгија Поповића, које је чуо давно још кад је био капамаџијски шегрт у Темишвару, он формулише своје мисли о браку на више од дванаест страна. Те мисли, и данас савним модерне у осталом, интересују нас у овом случају нарочито оним делом у коме се узноси улога жене у браку: „А коликим бједствованијам и болестима подложна је свака мати, носећи у себи и ранећи плод утробе своје; коликом болу у рађању! Често, дајући другом живот, свој полаже... Моје кћери, кад би ви управ размислиле и расудиле на коју сте високу одреду од Бога саздане, не би вам имала кад ни на ум пасти обрва, очију и прочег тела лепота... *„И нарече Бог првој жени име живош, јер је она маши свију који на земљи живе.“* Ево ваша слава и високо достојанство, која чини да сви народи краснонаравни и просвештени вам свако високопочитаније показују и да вам се клањају!“ Чувши те речи из уста поштованог епископа, Доситеј је почео о браку да размишља, и да све више постаје присталица његов. „Како би ми дошла на ум имена: муж и жена, женидба и удаја, у свему тому престављао би се у мом уму чин родитељски, у ком чину уважавао би највећу светињу после Бога на земљи; како би’ чуо да у цркви бива венчање, ишао би’ га гледати с таким умиљенијим како год свету литургију. Гди би’ год видио најмању девојчицу, мислио би’ у себи: ово је мала мати чело-веческога рода.“

Доситеј, неограничени оптимист, сматра да је живот најдрагоценије на овом свету, и жене, које производе нове животе, јесу достојне највеће хвале. И као што је устајао огорчено против тога да се људи калуђере док су млади, тако се исто бори да се свакој жени да могућности да буде мати. Он сматра „да би заиста смртни грех био“ кад не би подигао

свој глас у одбрану жена које, напуштене од мужава, не смеју се пре удати, јер им то црквени закони не допуштају. Исто тако, он тражи да се допусти људима и женама ступати у брак и више пута него „само“ три пута; та нашто „возбранавати да се људи на божји свет плоде и рађају, и Бога славе и познају“. И зато он предлаже „на расуђденије“ и Богу, и цару, и епископу, и паметним људима, да укину све те законе који на ма који начин спутавају стварање нових генерација, као да озбиљно прети опасност да овај свет остане ненасељен.

А да би девојчице постале једног дана добре матере, морају се лепо васпитати и просветити. „Нек се не узда један народ никад до века к просвештенију разума доћи у којему жене у простоти и варварству остају“. Тај поклич Доситејев јесте у исти мах први поклич у корист просвећивања жена који се чуо у српском народу; стога српске жене, које се данас у великом броју такмиче у погледу образованости са женама најкултурнијих народа, гледају у Доситеју Обрадовићу свога првог заштитника и просветитеља.

Ма да је Доситеј знао да ће његово мишљење о просвећивању жена наићи на велико негодовање и исмевање, он ипак износи даље цео план, — за тадашње време доиста јеретички — о образовању женске деце. И за њих, као и за мушкарце, треба подићи школу где оне „од пете године возраста до дванаесте сваки дан, крамје недеље, два часа пре подне, а два после подне ваља да проведу“. Ту им треба предавати историју, географију, логику и моралне науке, наравно само на њином матерњем језику. И ако бисмо ми данас могли много шта приметити том плану, он је за Осамнаести Век и за наше прилике изгледао велика и смела новина, и Доситеј, уживајући већ унапред у његову остварењу, узвикује: „Нека сад сваки себи представи какво би благополучије било имати такове кћери, супруге и матере!“

Као доказ да се жене добро васпитане и просвећене не разликују ни по уму ни по срцу од мушкараца, Доситеј наводи пример мудре Аспазие, чији је ученик био филозоф Сократ, као и пример енглеске краљице Јелисавете, своје савременице, руске царице, Катарине Друге, и других славних жена. А што год се буду у већем броју просвећивале, у толико ће се више и међу њима јављати узорни врлина.

Али све ми не можемо бити славне. Будимо задовољне са својим улогама „у малености нашој“. Свака жена рађа се на свет да буде супруга, мати и васпитачица. „А шта може бити светјејше, пречесњејше, милостивије, благодјетелније, слађе и најнужније на свету од те три ствари?“ Жена које те дужности врши како ваља, достојна је другарица човекова, и заслужује највећу хвалу и поштовање. Али, на жалост, нису све жене добре. Доситеј, који у својој неизмерној доброти не види ни код кога ништа зло, не може се уздржати а да својим слатким наивним стилем не изрази своје неразумевање што разумна створења, Богом саздана за такву високу сврху: да буду матере, маре за такве ништавне ствари: „за којекакве пантљичице, за лепеце, за којекакве куриозно и чудновато некако по непостојаној моди измишљене капе и шешириће. Да се деца малена забављају с луткама и којекаквим играшкама — деца су, није им се дивити. Али да совршеног возраста девица и жена мисли и верује да ће једна лепша, на врату марама или шаренија на телу аљина већу цену и достојанство њејзиној персони приложити, и да ће се она чрез то боља, чеснија и љубведостојнија показати: ово је крајња будалаштина и растљење нарави и умствовања. А навластито домаћи мир узнемиравати, сродне и љубиме своје, фамилију и дечицу своју, за које би паметни муж и жена живот свој положили, у дуг, у скудост, и сиромаштво, и у несрећу доводити, — то не само није христијанско, ни човеческо, него горе паче, поганско мишљење“.

Ову подужу лекцију коју нам је, Доситеј прочитао — на жалост, има мали број жена на које се она не односи — морамо му опростити за све оне лепе речи што је казао о нама, и зато што је он био први међу Србима који се заинтересовао за нашу судбу и за наше просвећивање.

Други наш велики књижевник, бесмртни песник „Горског Вијенца“, Петар Петровић Његош, и ако је, као и Доситеј био калуђер, није такође прошао затворених очију поред жена.

Пошто се по жељи свога стрица, Петра I Петровића, Светог Петра црногорског, морао закалуђерити, да би му био наследник и као владар и као црквени поглавар, Његош је већ самим тим био одвојен једном непроходном преградом од бића другог пола. Зна се, међутим, да је Његош у свима својим

погледима на свет и живот био много више светован но црквен човек, и зато му се не може замерити што се покадкад забавио и женском лепотом.

Већ у својој песми „Три дана у Тријесту,“ испеваној 1844. г., кад му је било око тридесет година, Његош опева лепоту глумице Флоре, „сјајне звјезде трестанског театра,“

која одмах зефирним полетом
и погледом својим очараним
пакâ у рај може претворити,
кâ Даница иза мрачне ноћи
што засмије своде Уранове.

Али још занимљивији су наводи Његошева секретара Медаковића, који прича како је његов господар, дошавши у Пераст на мору ради купања, имао за сусетку једну девојку „која често бацаше свој поглед на њега, а овај, још у младијема и најснажнијим годинама (тада му је било око тридесет три године) не презираше ове умиљате погледе.“ Ту своју успомену можда врло драгу, успомену на лик лепе девојке унео је он вероватно у виду Милоњића снахе, у свој „Горски Вијенац,“ који је баш у то време писао. Може бити да је тој девојци посвећена и песма „Ноћ скупља вијека,“ једина чисто љубавна песма која се сачувала од Његоша, а која је у исти мах једна од његових најлепших песама.

Једне дивне пролетње ноћи, која сва трепери и сва пева, песник очекује своју драгу, и сваки тренут чини му се сахат. Најзад и она долази:

„Прелесницу како видим, загрлим је кâ бог вели,
Уведем је под шатором к испуњењу светој жељи;
под зракама красне луне; при свећици запаљеној
пламена се споји душа ка душици раскаљеној
и целиви божанствени душу с душом драгом слију, —
ах, цјеливи, боља ма̀на, све прелести рајске лију!
цјелителни балсам свети — најмирисниј' аромати.
што је небо земљи дало — на усне јој стах сисати,
Совршенство творенија — тајанствене силе боже —
ништа љепше нит' је када, нити од ње створити може:
малена јој уста слатка а англиски обрашчићи —
од тисуће, што чувствујем, једну не знам сада рећи!
сњижана јој прса кругла, а streцају светим пламом;
дв'је слонове јабучице на њи' дубе слатком мамом,

црна коса на валове низ рајске се игра груди —
 о дивото! чудо, смртни ере сада не полуди!
 Бјела прса гордија су под црнијем валовима
 но планина гордељива под вјечнијем сњеговима,
 на излазак кад је сунца са равнине цв'јетне гледим,
 кроз мрежицу танке магле величину кад јој сл'једим.

Не мичу се уста с устах — цјелив један ноћи ц'јеле!
 Још се ситан не наљубих владалице виле б'јеле,
 свезала се два погледа магическом слатком силом,
 као сунце с својим ликом када лети над пучином...“

Ова песма, као што смо видели, пева жену и љубав с таквим полетом, с таквим жаром и с таквом страшћу, да ми у целој нашој лирској поезији немамо страсније љубавне песме. Ко би рекао да је ту песму испевао један калуђер, а уз то владика!

Још на једном месту у својим делима, овога пута у својој филозофско-историјској драми „Горском Вијенцу,“ нашао је Његош начина да велича женску лепоту. Мустај-кадија, занет дилбер-Фатимом даје нам ту опис њене лепоте, и тај опис може се сравнити с најуспелијим описом женске лепоте ма у кога песника:

Фатима је струком дивота,
 очи су јој двије звијезде,
 лице јој је јутро румено,
 под вијенцем гори Даница,
 уста су јој паром срезана,
 усне су јој ружом уждене,
 међ којима каткад сијева
 сњевна гривна ситна бисера,
 грло јој је чиста филдиша,
 б'јеле руке — крила лабуда;
 над цвијећем плива зорњача,
 а возе је весла сребрна.

Или, овај други:

О, хурије очих плаветнијех
 те мислите са мном вјековати,
 ђе та сјенка, што је дићи може,
 да ми сване пред вашим очима?
 пред очима које стријељају,
 које камен могу растопити

а камо ли слабога човјека
рођенога да се од њих топи, —
пред очима воде пребистрене,
ђе у двије свештене капљице
предјел шири видиш божје силе,
но с планине у пролетње јутро
што га видиш над бистром пучином!

Овакав опис жене даје Његош кроз уста Турчина, који је зачаран само физичким дражима своје драге. Како је различан, како је мање чулан опис жене у коју се заљубио прави јунак, Вук Мандушић:

Кад пред зору, и ноћ је мјесечна,
ватра гори на сред сјенокоса,
а она ти од некуда дође,
украј воде сједе да се грије;
чује да свак спава у колибе,
тада она вијенац расплете.
Паде коса до ниже појаса;
поче косу низ прса чешљати,
а танкијем гласом нарицати
како славља са дубове гране.
Тужи млада ђевера Андрију...
тужи млада, за срце уједа,
очи горе живје од пламена,
чело јој је љепше од мјесеца,
и ја плачем кâ мало дијете...“

У тај опис Милоњића снахе, недостижне туђе жене, унео је можда Његош, као што горе поменуемо, нешто од своје младићске чежње за далеком женом, која у прасказорју мисли на другог и тужи за њим, док се за њом плаче „ка мало дијете“. Те стихове могао је испевати само човек који је осетио бол, свиреп а тако слadak бол, за недостижним драгим бићем.

Али, једном приликом, Његош је јавно, не завијајући више своја осећања, одао своје симпатије према једној девојци. То је била прослављена „Врдничка вила“, чувена песникиња свога времена, Милица Стојадиновић-Српкиња. Она је у својој младости била од свих који су је познавали — а њени познаници и пријатељи нису били само тадашњи најбољи песници српски, него и неки немачки — сматрана не само за изузетно лепу девојку, него и за велику песникињу. Глас о њеној лепоти, о

њеним „надземаљским очима“, црним, крупним, чудним очима, и о њеном псеничком дару, допро је био и до Његоша. Колико носталгије и колико дискретне туге у овој краткој реченици коју је он изговорио, слушајући о њој: Ја појета, она појета — да нијесам калуђер, ето кнегиње Црној Гори“.

Као што је Његош умео да оцени лепоту жене, тако су и жене умеле да уоче његову ретку вредност. Ма да се женама не отме мушка лепота чак и кад је под светим духовничким оделом — за то имамо згодан и убедљив пример у „Бакону Богородичине Цркве“ од г-ђе Исидоре Секулић, — у колико је оне боље опазе кад није застрта мантијом, која у њима изазива само поштовање. Његош је био изванредно леп човек, и ишао је готово увек у китњастом, живописном црногорском оделу, опточеном скерлетом и златом. Странци који су га походили на Цетињу не могу се довољно надивити његовом високом стасу, који је достигао седам стопа. „И ако су Црногорци високи и лепо људи, он је све превазилазио и одвајао се за читаву главу“. А један чак примећује да би Његошеве циновске пропорције бациле у засенак највишег коњичког гардиста из три енглеске регименте. То гигантско тело било је необично правилно развијено, држање му је било витешко и достојанствено, а покрети слободни и живи. Према ванредно снажном телу имао је несразмерно малу руку, коју је он брижљиво неговао, тако да је чак и код своје куће носио рукавице. Лице му је било необично лепо и племенито, уоквирено црном коврцавом косом и брадом. Очне капке држао је опуштене преко својих крупних црних очију, и изгледало је да их диже с тешкоћом. И један Енглез чак тврди да је Владика био најлепши примерак човека каквог смо икад видели.

А тек какав је утисак остављао кад би проговорио. Глас му је био изванредно мек и допадљив. Од природе центлмен, „његови манири су били такви какве човек стиче само дугим опхођењем у најбољем друштву.“ Многе љубазности у говору показивале су да му није први пут да седи у друштву где има и дама. И тај лепо млади витез, коме су у његовом завичају људи као и жене прилазили руци да је целивају, одајући и на тај начин поштовање мудрому владару и духовном поглавару, тај витез песник изазивао је сасвим друга осећања код лица ван своје отаџбине. И кад су онакав суд донели о њему Енглези који се не одушевљавају лако, на какав ли је усхићен

пријем наишао он у Трсту, Петрограду, Бечу и по бујној Италији, где је отишао да својој тешкој грудној болести потражи лека. Љубомир Ненадовић, који га је срео у Неапољу, описује на више места живо допадање које је изазивао Владика својом личношћу свугде, где год се појавио. И ма да се кад год је могао извињавао својом болешћу која га спречава да излази, Његош се често морао одазвати позивима и одлазити међу најбоље неапољско друштво, на разне гозбе и посела, па и у краљевски двор. Једне вечери, прича Ненадовић, код Ротшилда „владика се није могло прићи једнако су га окружавале најлепше даме и молиле да им прича о Црној Гори, о четама, о ратовању Црногораца. Владика је био добре воље; говорио је непрестано. Ја, који га сваки дан слушам, дивио сам се тада његовом говору, његовим причама и језгровитим досеткама. Он је често при томе причању долазио у поетско одушевљење. Куд је год корачао, свуда су га пратила највећа господа и госпође. У своје, обично кратке, приче о Црној Гори, мешао је вешто срећу и несрећу, јунаштво и страховање, патње и уживања; све је он то умео вешто једно поред другог уплести, да лепо стоји, тако, као кад добар ткач вешто утквава различите боје. Само на једном оваквом вечеру могао је свако видети да је то поета. Он је говорио онако као што је у „Горском Вијенцу“ певао.

И тај песник који је успевао својим углађеним манирима и говором да занесе један префињени свет, имао је способности да схвати и наслика једну сасвим супротну средину, да уђе у душу свога заосталог, али јуначког и племенитог народа. „Горски Вијенац“ је глорификација Црне Горе и Црногораца, али у исти мах и глорификација црногорске жене, жене која је створена да воли и пати, што је у ствари и највећа лепота женског позива у животу. Сестра Батрићева је једна од најсветлијих особа у „Горском Вијенцу.“ Та сестра, избезумљена што су јој Турци убили брата на веру, загонила се очајно по цетињском пољу, па плаче, јеца, јауче, грца, вришти, крши руке и чупа косу од муке. Њено нарицање је очајно, лудо, манито. Све што она каже, испрекидано је и растројено као код онога који муца од бола и немира. Њене реченице нису довршене, ни везане једна за другу; свакој се крај губи у плачу и јауку; цео монолог испресецан, раскомадан, распаран.

Ту је све краткога даха, све дрхти од жестоке страсти, и наваљују мисли једна на другу, док се све оне скрхају у једну страшну клетву и у једно девојачко самоубиство.“

И као што се у народној песми каже:

Ал' су тешке девојачке клетве,
 Кад уздишу, до Бога се чује,
 Кад закуну, сва се земља тресе;
 Кад заплачу, и Богу је жао.

Сви ранији договори црногорских поглавара били су остали без резултата, због бојазни да се не пролива братска крв. Али као да је смрт девојчина ражалила у Бога и људе, и ови се одлучују намах на истребљене потурица, „да чисте земљу од некрсти“. Ето колику је доделио Његош девојци улогу у догађају који је он сматрао за најкрупнији у историји ослобођења Срба од Турака. Док дед Батрићев ћути, сестра јадикује, позива у бој, и својом љубави и смрћу ставља мач у руке људима, који се још премишљају. То је, уосталом, улога српске жене у историји робовања под Турцима. Његош је схватио њену величину, и у класично простим стиховима приказао ју је целом свету.

Али медаља има и своје наличје. Није Његош говорио увек само лепо о женама. Он је о њима казао оне, мало љубазне, речи, добациване женама тако исто често као и оне друге, често понављање: *La donna e mobile*:

Буд је женска смијешна работа,
 не зна жена ко је какве вјере;
 стотину ће промијенит вјерах,
 да учини што јој срце жуди.

И поред идеално чисте сестре Батрићеве, ми у самом „Горском Вијенцу“ имамо Ружу Касанову, која оставља свог мужа и бежи с турчином Алићем. До душе, у делу се донекле правда њено неверство, Касан се назива „бруком неваљалом“, али се ипак њен чин кажњава убиством, ма да је у Црној Гори највећа срамота убити жену. Најзад, ради потпуности, морамо напоменути да је Његош у свом делу насликао не само младу рђаву жену — прељубницу, него је говорио и о старој

злој и пакосној жени, која сеје клевету и заваду. Али Његош остаје до краја кавалер, узима чак у одбрану бабу — вештицу, и објашњава да је сва зла она морала починити из нужде, приморана претњама турским.

Из свега досад наведеног, ми можемо закључити следеће: два највећа српска књижевника, два највећа мислиоца, не само да су поштовали жену и дивили се њеним способностима, него су и умели да донесу правилан суд о њеним тешким дужностима у животу. И ма да верујемо да ће се међу слушаоцима наћи који скептик, који ће можда приметити да је тај суд испао тако похвалан само зато што су се ова оба наша писца закалуђерили још у раној младости, и остали целог свог живота нежењени, ми им брзо одговарамо: Јест, и Доситеј и Његош су остали нежењени, али су тим пре обојица гледајући са стране непристрасно и увиђајући женске недостатке, рекли ипак о женама целу истину, истину која је за сва времена необорива: жена има у животу значајнију улогу; она воли, буди у другима љубав, и ради љубави се жртвује.

Паулина Лебл-Албала.

НАШИМ ПРЕТПЛАТНИЦИМА. Услед све већих издашака око издавања лиса, администрација „Женског Покреша“—била је принуђена да повиси годишњу прешилашу од 24 на 36 динара, рачунајући од 1. јануара ове године. Молимо наше прешилашнике да нам разлику пошаљу.

Женски Покреш излази крајем сваког месеца у свескама од два штампана табака и стаје: на годину 36 динара; на пола године 18 динара; на број 3-50 дин.

Претплату примају наши повереници, а у Београду администратор сваког радног дана од 2—4 по подне у стану уредништва.

Моле се претплатници да достављају на време администрацији сваку промену своје адресе.

Ко од претплатника не прими на време број, може га тражити у року од два месеца по изласку броја.

Уредништво Женског Покреша моли женска удружења изван Београда да му шаљу податке или кратке дописе о раду.

Рукописе треба слати на адресу: Уредништво Женског Покреша, Београд, Краља Милана улица 85.

ХРИСТИНА ОРЛУШИЋ ЗУБНИ ЛЕКАР

ВЕШТАЧКИ ЗУБИ :-: ПЛОМБЕ
ВАЂЕЊЕ ЗУБА БЕЗ БОЛА
КРУНЕ :-: ЂУПРИЈЕ

БЕОГРАД, ТЕРАЗИЈЕ 9, I СПРАТ

НАШИ ПОВЕРЕНИЦИ:

Битољ Анка Миловановић, учитељица
Бијељина Милева Тодоровић, секретар К. С. С.
Велико Градиште Мил. Живковића, предс. Ж. Подр.
Врњци Ана Стижанин
Гор. Милановац Зора Ракићева, учитељица.
Дубровник Ženska Narodna Zadruga
Добој—Босна Деса Ђ. Докић
Доња Тузла Љубица М. Јовановић
Загреб Адела Милчиновић
Завидовић – Босна Десанка Плавшић
Земун Добротворна Задруга Српкиња
Зајечар Женска Подружина
Јагодина Милева Стефановић, секр. Ж. Подружнице
Крагујевац Шумад. К. С. Сестара; Друштво Милосрђа
Крушевац Радунка Ј. Анђелковић, суплент гимназије
Краљево Катарина С. Продановић, председ. Ж. Подр.
Лазаревац Драга Марковићка, председ. Ж. Подружине
Лозница Дана Б. Ристића, председница Ж. Подруж.
Љубљана Cirila Štebi
М. стар Мара Мучибабић, секретар К. С. С.
Нови Сад Матица Напредних Жена
Ниш Јелена Петровић, учитељица
Нова Градишка Зорка Малић
Никшић Станица Шаровић, учитељица
Нови Пазар Савка Антоновић, учитељица
Неготин (Крајина) Мирослава Сантнер, настав. гимн.
Пожаревац Лепосава М. Павловић, пред. Ж. Друштва
Пожаревац Мил. Радосављевић, благ. К. С. С.
Панчево Љубица Ђ. Павловић, пред. Ж. Задруге
Панчево Мара Драгомировић
Сарајево Даша Круљ, управитељ осн. школе
Скопље Марија Шпанићка, учитељица
Сушак Милица Видовић, председ. Добротв. Задруге
Суботица Даница Радулашки
Турски Бечеј Фемка Грујичић, учитељица
Ђуприја Женско Друштво председ. С. Радојковић
Ужице Цвета М Поповић
Цетиње Женска Подружина
Чачак Љубица Ј. Матић, благајн. Жен. Подружине
Шабац Софија Поповићка, учитељица.